МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА**

Виконав: студент ІІ курсу,
групи 8.0533
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Бутенко Олексій Олександрович
Керівник: Паскевська Ю.А., к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Рецензент: Грандт В.В., к.психол.н.,
доцент кафедри психології

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____
«____»_____2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Бутенку Олексію Олександровичу

1. Тема роботи: Психолого-правові аспекти діяльності психолога
керівник роботи: Паскевська Ю.А., к.психол.н., доцент кафедри психології
затверджена наказом ЗНУ «24» 09 2024 року № 1447-с
2. Термін подання студентом роботи:_____
3. Вихідні дані до роботи: теоретичні дослідження та наукові статті, нормативно-правова база, що регулює діяльність психолога в України та деяких країн Європи.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) визначити психологічні аспекти професійної діяльності психолога; проаналізувати нормативно-правову базу професійної діяльності психолога в Україні; дослідити міжнародні аспекти професійної діяльності психолога; емпірично дослідити психолого-правові аспекти професійної діяльності психолога в Україні.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 1 таблиця, 8 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Паскевська Ю.А., доцент		
Розділ 1	Паскевська Ю.А., доцент		
Розділ 2	Паскевська Ю.А., доцент		
Висновки	Паскевська Ю.А., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий 2024р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3	Робота над перший розділом	квітень-червень 2024р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень – серпень 2024р.	Виконано
5	Написання висновків	вересень 2024р.	Виконано
6	Передзахист	жовтень 2024р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2024р.	Виконано

Студент _____ О.О. Бутенко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту) _____ Ю.А. Паскевська
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 80 сторінок, 1 таблиця, 8 рисунків, 78 джерел, 2 додатки.

Об’єкт дослідження – професійна діяльність психолога в Україні.

Предмет дослідження – психолого-правові аспекти професійної діяльності психолога.

Мета дослідження – емпірично дослідити психолого-правові аспекти професійної діяльності психологів в Україні.

Гіпотеза дослідження: передбачаємо, що вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності психологів в Україні на основі міжнародного досвіду сприятиме підвищенню якості психологічних послуг та кращому дотриманню етичних стандартів у професійній діяльності.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: опитування, порівняння.

Наукова новизна цього дослідження полягає в аналізі та оцінці нормативно-етичної бази діяльності психологів в Україні з точки зору професійного регулювання, що раніше не досліджувалося в комплексному дослідженні думок фахівців двох різних сфер — психологів та юристів, що дозволяє глибше розуміти міждисциплінарний підхід до питань етичних стандартів і правового забезпечення.

ПСИХОЛОГ, ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ЕТИЧНИЙ КОДЕКС, ЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ.

SUMMARY

Butenko O.O. Psychological and legal aspects of psychologist`s professional activity.

Master’s qualification work consists of: Introduction, 3 Chapters, 78 References, 2 Appendix. The qualifying work volume is 80 pages long. There are 8 illustrations and 1 table.

The purpose of the work is the empirical study of psychological and legal aspects of psychologist`s professional activity.

The object of research: psychologist`s professional activity in Ukraine.

Subject: psychological and legal aspects of the psychologist's activity.

The research tasks are:

- determine the psychological aspects of psychologist`s professional activity;
- analyze the legal regulation of psychologist`s professional activity;
- international aspects of regulation of psychologist`s professional activity;
- empirically explore psychological and legal aspects of professional activity of a psychologist in Ukraine.

The study is based on the assumption that the improvement of the legal regulation of the activities of psychologists in Ukraine on the basis of international experience will improve the quality of psychological services and better compliance with ethical standards.

The scientific novelty of this study is the analysis and assessment of the regulatory and ethical framework of psychologists in Ukraine from the point of view of professional regulation, which has not previously been studied in a comprehensive study of the opinions of specialists in two different fields - psychologists and lawyers, which allows a deeper understanding of the interdisciplinary approach to issues of ethical standards and legal support.

Chapter 1: «Psychological aspects of psychologist`s professional activity» provides theoretical analysis of the psychological features of the psychologists, the ethical principles of the psychologists, comparison of the Ethical Codes of various psychological associations - compliance of the Ethical Codes of Ukrainian associations with international ones, and consideration of possible ethical dilemmas.

Chapter 2: «Legal regulation of psychologist`s professional activity» examines the legal regulation of psychological practice. The first subsection, "Legal Regulation of Psychologist`s Professional Activity in Ukraine," analyzes the current national legislation, highlighting its strengths and gaps in regulating professional standards, confidentiality, and accountability. The second subsection, "International Experience in Regulating of Psychologist`s Professional Activity," explores legal approaches in countries such as the United States, the United Kingdom, Germany, Poland, and France, focusing on licensing, ethical standards, and mechanisms for ensuring the quality of psychological services. This section aims to identify best practices and suggest improvements for Ukraine's legal framework.

Chapter 3: «Empirical Study of Psychological and Legal Aspects of Psychologist`s Professional Activity in Ukraine» presents the methodology, results, and analysis of a survey conducted among psychologists and lawyers. The study investigates their perspectives on the current legal and ethical frameworks, focusing on key issues such as licensing, confidentiality, professional accountability, and ethical dilemmas. The findings aim to identify strengths and weaknesses in the existing system and provide recommendations for enhancing regulatory and ethical standards in psychological practice.

Key words: psychologist, professional activity, legal regulation, ethical code, ethical principles, ethical dilemmas.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА 12
1.1. Особливості професійної діяльності психолога 12
1.2. Етичні засади діяльності психолога в Україні 20
1.3. Етичні дилеми, що виникають під час професійної діяльності 27
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА 33
2.1. Нормативно-правове забезпечення діяльності психолога в Україні 33
2.2. Міжнародний досвід регулювання діяльності психолога 50
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ТА ЕТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІВ 56
3.1. Методичне забезпечення дослідження 56
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження 62
ВИСНОВКИ 70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 72
ДОДАТКИ 81

ВСТУП

У зв’язку зі складними подіями сьогодення, люди часто страждають від стресу, депресій і психосоматичних розладів, що змушує їх звертати більшу увагу на своє психологічне здоров'я. Професія психолога стає все більш затребуваною, а випускники загальноосвітніх навчальних закладів охоче прагнуть обрати психологію як сферу, де вони можуть надавати підтримку та допомогу іншим.

Психологія охоплює практично всі сфери нашого життя, починаючи від особистісного розвитку й закінчуючи соціальними і правовими питаннями. Через це роль психолога є важливою не лише в індивідуальній терапії, але й у суспільно-значущих сферах, таких як політика, судова система, пенітенціарна система та правотворча діяльність. Проте в Україні етико-правове забезпечення діяльності психологів залишається недостатньо розробленим, що обмежує їхню участь у цих сферах.

Коли людина звертається до психолога, вона часто прагне змінити своє ставлення до ситуацій, що дозволяє психологу впливати на її поведінкові моделі та сприяти позитивним трансформаціям. Однак якість консультації є надзвичайно важливою: невміла або поверхнева допомога може призвести до негативних наслідків у поведінці клієнта, що здатне навіть стати загрозою для його життя. У дослідженні підіймається питання важливості роботи психолога, оскільки правильна професійна допомога забезпечує безпеку та психологічний добробут як окремих людей, так і суспільства в цілому.

Для забезпечення якісного регулювання сфери надання психологічної допомоги необхідно комплексно розглядати психологічні аспекти, етичні засади та законодавче регулювання. Такий підхід дозволить створити збалансовану систему, яка забезпечить не лише ефективність психологічних послуг, але й їх відповідність етичним та правовим нормам.

Питання регулювання діяльності психолога, а також формулювання сучасних етичних засад не нове. Воно стоїть дуже гостро протягом усієї історії незалежної України. Огляд останніх наукових робіт з даної теми свідчить, що досліджувана тема є досі актуальною. Так тему етичних вимірів діяльності психолога в практиці психологічного консультування розбирають Яблонська Т.М. та Булатевич Н.М.[1]. Окремо питання етичних засад діяльності політичного психолога чіпляє Чуніхіна С.Л.[2]. Психолого-правову деантологію психолога у правоохоронній сфері розглядає Бондаренко Л.О.[3]. Окремо тему покращення нормативно-правової бази розвивали Суліцький В., Андрійко О.Ф., Л.М. Балабанова.

Проте, не зважаючи на стурбованість наукового осередку, нажаль, питання залишається не вирішеним, що й обумовлює вибір теми дослідження.

Одна з основних складностей полягає в тому, що через специфіку професійної діяльності психолога, вона здебільшого залишається приватною, що ускладнює контроль та оцінку її якості. Це створює простір для потенційного шахрайства і зловживань, адже неетична або непрофесійна практика може залишитися непоміченою. І хоча діяльність з надання психологічних послуг є підприємницькою, вона не потребує ліцензування. Ще однією складністю є те, що кожна людина унікальна, зокрема її досвід, емоції та поведінка, і тому кожен випадок потребує індивідуального підходу. Універсальних рішень для таких ситуацій не існує, що вимагає від психолога глибокої компетенції і відповідальності.

Україна обрала курс на євроінтеграцію, що передбачає не лише економічну, а й правову та соціальну адаптацію до європейських стандартів. У зв’язку з цим, обґрунтованим є використання міжнародного досвіду для порівняльного аналізу правового регулювання діяльності психологів. У багатьох країнах Європи професія психолога має чітко визначений правовий статус, регулюється спеціальними законами та етичними нормами, а стандарти надання психологічних послуг відповідають високим критеріям

якості. Психологи повинні чітко знати свої права та обов'язки, щоб уникнути юридичних конфліктів. Порівняльний аналіз із законодавством європейських країн є важливим для розширення та підвищення якості психологічних послуг в Україні.

Об'єкт дослідження – діяльність психолога в Україні.

Предмет дослідження – психолого-правові аспекти діяльності психолога.

Мета дослідження – емпірично дослідити психолого-правові аспекти діяльності психолога.

Гіпотеза дослідження: передбачаємо, що вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності психологів в Україні на основі міжнародного досвіду сприятиме підвищенню якості психологічних послуг та кращому дотриманню етичних стандартів у професійній діяльності.

Завдання дослідження:

1. визначити психологічні аспекти професійної діяльності психолога;
2. проаналізувати нормативно-правову базу професійної діяльності психолога в Україні;
3. дослідити міжнародні аспекти професійної діяльності психолога;
4. емпірично дослідити психолого-правові аспекти професійної діяльності психолога в Україні.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: опитування, порівняння.

Наукова новизна цього дослідження полягає в аналізі та оцінці нормативно-етичної бази діяльності психологів в Україні з точки зору професійного регулювання, що раніше не досліджувалося в комплексному дослідженні думок фахівців двох різних сфер — психологів та юристів, що дозволяє глибше розуміти міждисциплінарний підхід до питань етичних стандартів і правового забезпечення.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 80 сторінок. Робота проілюстрована таблицями, рисунками. Бібліографічний список складається з 78 найменувань, 16 з яких іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1.
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

1.1. Особливості професійної діяльності психолога

Сучасні реалії, що включають складні соціально-економічні умови, наслідки війни та її прямий вплив на психоемоційний стан громадян, призвели до суттєвого зростання попиту на послуги психологів. Війна, зокрема, створює специфічні виклики, серед яких травматичні переживання, посттравматичний стресовий розлад, втрати близьких, вимушене переселення та невизначеність майбутнього. Усе це сприяє розвитку тривожності, депресії та психосоматичних розладів, змушуючи людей дедалі більше дбати про своє психологічне здоров'я.

Зростання попиту на психологічну допомогу супроводжується збільшенням популярності професії психолога серед випускників шкіл. Молодь усе частіше обирає цей фах, мотивуючись бажанням допомагати іншим та розумінням важливості психологічної підтримки. Особливу роль у цьому відіграє їхній власний досвід подолання стресу, тривожності або інформаційного перенавантаження, що підштовхує їх до глибшого інтересу в психології.

Водночас, таке зростання популярності професії має і негативні аспекти. Через високий попит з’являється ризик зниження якості надаваних послуг, оскільки не всі фахівці проходять достатню професійну підготовку. Крім того, велике психологічне навантаження на спеціалістів, що працюють у складних умовах, збільшує ризик емоційного вигорання, що також впливає на якість допомоги. Це вимагає дослідження психологічних аспектів діяльності психолога та удосконалення стандартів підготовки фахівців,

розвитку системи супервізії та підтримки професійного середовища психологів.

Професія психолога насамперед є професією допомоги, що спрямована на підтримку психічного здоров'я, розвиток особистості та вирішення внутрішніх конфліктів у клієнтів. Психологи забезпечують не тільки індивідуальну підтримку, але й надають допомогу у складних життєвих ситуаціях, підвищуючи здатність людини впоратися зі стресом та адаптуватися до змін. Це особливо важливо у сучасному світі, де рівень стресу та психологічних проблем у суспільстві постійно зростає[4].

Психологічний аспект зосереджується на дослідженні та аналізі внутрішніх психічних процесів, які формують основу емоцій, мотивації, поведінки та мислення людини. У діяльності психолога він охоплює ті психічні та емоційні фактори, які визначають ефективність його професійної роботи, взаємодії з клієнтами та колегами. Висвітлення психологічних аспектів професійної діяльності психолога є ключовим елементом дослідження через необхідність правильного розуміння професійних особливостей та виявлення можливих викликів, з якими стикається психолог під час роботи.

Для початку важливо розглянути особливості професійної діяльності психолога, а саме психологічні характеристики психолога та професійні компетенції психолога.

Первинною психологічною характеристикою психолога є готовність до професійної діяльності. Психологічна готовність формується завдяки системному засвоєнню загальних і спеціалізованих знань, практичному навчанню, а також розвитку особистих характеристик, важливих для ефективної діяльності в цій сфері [5].

Ще з часів Гіппократа медики розуміли важливість довіри між лікарем та пацієнтом для досягнення позитивних результатів у лікуванні [6]. Сучасні психоаналітичні теорії, розроблені Е. Фроммом, К. Роджерсом, Р. Меєм, В. Франклом та ін., підкреслюють, що психолог і клієнт є союзниками у

спільній роботі, де безумовне прийняття і підтримка є невід'ємними частинами процесу. Наприклад, Роджерс акцентував увагу на важливості емпатії та створенні безпечного середовища, що дозволяє клієнту відкритися та досліджувати власний внутрішній світ. Франкл же стверджував, що терапевтичні відносини сприяють глибокому пошуку сенсу та внутрішніх цінностей клієнта [7, 8].

За результатами дослідження І. Головської та І. Захарової для формування майбутніх психологів як ефективних спеціалістів у сфері психологічного впливу важливо розвивати їхні комунікативні здібності, оскільки вони є базою для встановлення довірливих відносин з клієнтами та ефективної взаємодії в професійній діяльності [9].

Отже, дослідження показують, що результат психологічної допомоги значною мірою залежить від формування довірливих та підтримуючих відносин між психологом і клієнтом.

Ще однією характеристикою, якою повинен володіти психолог виступає емпатія. Вже згадуваний К.Роджерс, визначав, що емпатія є важливим засобом для встановлення ефективної допомоги клієнтам. Відчуття, коли клієнт відчуває себе зрозумілим і прийнятим терапевтом, створює у нього безпеку, а також допомагає йому відновити власну значущість. Цей процес не лише надає емоційну підтримку, але й сприяє психологічному одужанню, оскільки клієнт переживає досвід, в якому він почувається прийнятим таким, яким є, без осуду. Важливість емпатії полягає в тому, що вона дозволяє клієнту відчути себе не тільки зрозумілим, а й важливим для іншої людини, що в свою чергу підвищує його самооцінку і здатність відновлювати емоційну рівновагу [10].

Проте емпатія може мати і деякі негативні наслідки, особливо якщо її використовувати без урахування певних меж. Так, Чаплак Я. В., вважає, що інколи може бути не доцільно виражати всі свої емоції або розуміння переживань об'єкта емпатії, оскільки це може бути не тільки непотрібним, але й небажаним для неї. Він підкреслює, що спочатку варто передбачити

реакцію особи на таке повідомлення [8]. Отже, важливу роль відіграє інтуїтивне відчуття клієнта.

Штих І.І. провела дослідження розвитку емпатійних здібностей учасниками якого були студенти психології перший курсів та останніх. За результатами низький рівень емпатії, який характерний для 46,1% першокурсників, знижується до 8,3% серед п'ятикурсників. Водночас середній та високий рівні емпатії суттєво зростають, досягаючи відповідно 66,7% і 16,6% у старших курсах [11]. Лисенко Л.М. же зазначає, що відсутність емпатії чи її вираженість залежить від особистісного досвіду людини, батьківського виховання, прояву почуттів, темпераменту [12]. Такі результати підкреслюють, що емпатійні здібності є динамічною характеристикою, яка може ефективно розвиватися за умови цілеспрямованого навчально-виховного процесу. Це свідчить про важливість систематичного включення у навчальні програми дисциплін, які сприяють розвитку комунікативних навичок, рефлексії та ідентифікації, а також інтеграції практичного досвіду у процес підготовки майбутніх психологів.

Таким чином, емпатія – це здатність розуміти і відчувати інтуїтивно або свідомо емоції іншої людини, поставившись на її місце, при цьому не обов'язково переживаючи ці емоції. Виступає потужним інструментом, що створює умови для позитивної зміни та психологічного зцілення. Вона надає клієнту можливість відновити довіру до себе і своїх почуттів, дозволяючи йому прийняти своє внутрішнє «я», що в умовах психологічної підтримки сприяє важливим змінам у психічному здоров'ї та особистісному розвитку.

Наступною характеристикою для професійної діяльності психолога є емоційна стабільність психолога, яка забезпечує його здатність ефективно працювати у складних умовах і підтримувати психологічний комфорт як клієнта, так і власний. Стрес став вже частиною життя кожної людини, особливо в Україні, де кожний день присутня загроза життю, що поєднується постійним інформаційним впливом соціальних мереж та новин. Однак людина з розвиненою стресостійкістю здатна використовувати ці складнощі

як стимул для розвитку, що допомагає ефективно справлятися з викликами, досягати поставлених цілей і демонструвати високу результативність у професійній діяльності. Володіючи навичками управління стресом, людина не лише захищає своє психологічне благополуччя, а й розвиває впевненість, що стає основою для успіху.

У професії психолога стресостійкість набуває ще більшого значення через постійну необхідність працювати з емоційними проблемами клієнтів. Зарубіжні науковці відзначають, що низький рівень стресостійкості підвищує ризик "емоційного зараження" — перенесення негативних емоцій клієнта на фахівця, що знижує ефективність терапевтичної роботи. А також, що для підтримки емоційної стабільності необхідно використовувати практики саморефлексії та професійної супервізії [13].

Відповідно до сучасного дослідження індивідуально-психологічних особливостей стресостійкості психологів, Ульянова Т. робить висновок, що рівень нервово-психічного напруження значно залежить від рівня емоційного інтелекту, а особливо від емоційної обізнаності, вміння управляти своїми емоціями, вміння мотивувати себе [14].

З огляду на перелічені фактори стресу сьогодні це питання викликає багато інтересу серед вітчизняних науковців. Так, Михайлова О. запропонувала спеціальну програму для групової роботи, метою якої є підвищення стресостійкості особистості. Основними аспектами цієї програми є допомога учасникам у кращому розумінні своїх життєвих орієнтирів, розвиток навичок ефективної комунікації в міжособистісних взаємодіях, опанування самоконтролю та здатності ідентифікувати деструктивні імпульси в своїй поведінці. Значна увага приділяється освоєнню технік управління стресом, таких як методи релаксації та техніки емоційної регуляції [15].

До основних складових стресостійкості Овчиннікова О. та Підбуцька Н. виносять: «…навколишнє середовище, події, стресори, їх вплив на організм, організм, реакції організму, засоби покращення фізичної

витривалості, методи психотерапії». Так, вони розглядають гешталь-терапію як один із дієвих методів долання стресу у майбутніх психологів, хоча і зауважують, на малодоступності методу для студентів [16].

Отже, постійний стрес чинить всебічний негативний вплив на людину, вимагаючи обов'язкових профілактичних заходів, таких, як навчання навичок саморегуляції, релаксація, фізична активність і звернення до фахівців. В сучасних реаліях психолог без підготовленої стійкої емоційної системи сам потребує психологічної допомоги від професіонала.

Відсутність прояву емпатії та співчуття є однією з ознак емоційного вигорання. Ця проблема є однією з найактуальніших у сучасній психологічній практиці. Вона виникає як наслідок постійного емоційного навантаження, яке супроводжує професійну діяльність фахівців, що надають психологічну допомогу. Зокрема, психологи часто стикаються з тяжкими життєвими ситуаціями своїх клієнтів, що вимагає від них значних емоційних і психологічних ресурсів [17].

Емоційне вигорання, або професійне вигорання, описується як стан виснаження, втрати емоційної енергії та мотивації, що супроводжується зниженням ефективності роботи і відчуттям безсилля. У разі психологів цей стан може призвести до зниження якості наданої допомоги, а також до погіршення психоемоційного стану самого фахівця. Основні фактори, що сприяють вигоранню, включають високий рівень стресу, відсутність належної підтримки, недостатня саморегуляція та емоційне виснаження від постійної взаємодії з клієнтами, що переживають складні життєві ситуації[17].

Дослідження американського (Г. Фройденбергер) і європейських дослідників (Х. Маслах, С. Джексон) свідчать, що емоційне вигорання у психологів зростає через постійну взаємодію з людьми, які перебувають у стані кризи. Цей процес включає не лише втрату емоційного інтересу до роботи, а й зміни в ставленні до клієнтів, що може вплинути на якість консультування[18, 19].

Згідно з українськими дослідженнями, особливо важливою є роль професійної підтримки, психологічної стійкості і наявності механізмів саморегуляції у запобіганні вигоранню. Наприклад, Паркулаб О. та Шпет Я. вказують на важливість професійного розвитку психологів і належної організації робочого процесу як засобів запобігання емоційному вигоранню. Так, виокремлюють три ключові ознаки синдрому вигорання:

1) граничне виснаження;

2) відстороненість від клієнтів і від роботи;

3) відчуття неефективності й недостатності своїх досягнень[20].

У своїй праці В. Булах приходить до висновку, що вигорання є феноменом незворотним: виникнувши в людини, воно продовжує постійно розвиватись, і можна тільки тимчасово загальмувати цей процес. Хоча його праця стосується медичних працівників, діяльність психолога, як і медична, направлена на допомогу та постійний контакт з клієнтом. І в результаті приходить до висновку, що вигорання є феноменом незворотним: виникнувши в людини, воно продовжує постійно розвиватись, і можна тільки тимчасово загальмувати цей процес[21].

Емоційне вигорання також тісно пов’язане з інтенсивним емоційним обміном між психологом і клієнтом. Відсутність належних відпусток, стресові ситуації в особистому житті і недостатня підтримка з боку колег та керівництва можуть лише поглибити цю проблему. Тому важливою є як індивідуальна психологічна підготовка фахівців, так і підтримка з боку організацій, в яких вони працюють.

Науковці також виокремлюють причину вигорання через недотримання балансу між роботою та відпочинком. Проблема *«work-life balance»* широко досліджується по світу, так, дослідження, проведене у Великій Британії у 2021 році під час епідемії COVID-19, показало, що 52% працівників сфери надання допомоги психічному здоров'ю зафіксували помірний та важкий рівень емоційного виснаження [22].

Таким чином можна виділити наступні основні причини розвитку емоційного вигорання:

- Кризи та катастрофи такі, як військові дії, пандемії чи інші масштабні кризи значно збільшують рівень стресу як у клієнтів, так і у спеціалістів, які надають їм допомогу.
- Хронічний стрес на робочому місці: постійна напруженість у роботі з клієнтами, особливо у кризових або конфліктних ситуаціях, може викликати емоційне виснаження.
- Велике навантаження та брак часу через надмірну кількість клієнтів та перевантаження, що посилюють ризик вигорання.
- Висока емоційна залученість: глибока емпатія до клієнтів, хоч і є важливою якістю, може призвести до емоційного виснаження, якщо психолог не здатен відмежувати свої власні емоції від переживань клієнта. Відсутність чітких меж може поглиблювати цей процес.
- Соціальні та економічні причини: низький рівень оплати праці, невизнання значущості професії, соціальний тиск та нестабільність у суспільстві є зовнішніми факторами, що підсилюють вигорання.

Вважаємо, що для запобігання та подолання емоційного вигорання необхідно дотримуватись наступних рекомендацій:

- Вчасне виявлення ознак вигорання. Психолог має регулярно оцінювати свій емоційний стан, рівень енергії, задоволення роботою та загальне благополуччя.
- Навчання майбутніх психологів розпізнавати та встановлювати межі між роботою та особистим життям. Включення в освітні програми тем про стрес-менеджмент, розвиток емоційної стійкості, методи саморегуляції та основи профілактики вигорання.
- Супервізія - регулярне консультування з досвідченими колегами чи супервізорами дозволяє аналізувати складні випадки та знижує

навантаження. Обговорення складних випадків допомагає уникати ізоляції та поліпшує емоційне здоров’я.

- Дотримуватись балансу між роботою та особистим життям. Так важливо визначити чіткі часові рамки для роботи, щоб уникнути постійної доступності.
- Постійний професійний розвиток опанування нових технік консультування, оновлення знань та відвідування тренінгів допомагає уникати монотонності в роботі. Підтримувати інтерес до професії можна через проведення досліджень та періодичну участь у конференціях.

Проблеми емоційного вигорання вимагають комплексного підходу: профілактичні заходи, підтримка в організаціях, належна психологічна допомога для самих психологів та розвитку їх професійних навичок є важливими аспектами у боротьбі з вигоранням.

Отже, перелічені особливості професійної діяльності психолога дають змогу зрозуміти, що професійна діяльність психолога вимагає готовності до роботи з різноманітними психологічними проблемами клієнтів, здатності до адаптації у складних ситуаціях, високого рівня стресостійкості. Професійні характеристики, такі як емпатія, самоконтроль і здатність до ефективної комунікації, відіграють ключову роль у забезпеченні якості послуг. Разом із тим, особливу увагу слід приділяти проблемі професійного вигорання, яке виникає через інтенсивний емоційний контакт із клієнтами, та важливості запобіжних заходів для його мінімізації.

1.2. Етичні засади діяльності психолога в Україні

До психологічних аспектів також відноситься професійна етика психолога. Під професійною етикою розуміють набір моральних принципів, норм і правил, які визначають поведінку фахівців у конкретній сфері діяльності. Вона служить етичним орієнтиром і забезпечує належний рівень відповідальності перед клієнтами, колегами та суспільством загалом.

Професійна етика необхідна для підтримки довіри до фахівців, формування чесної репутації та забезпечення якості наданих послуг. Вона також сприяє мінімізації можливих конфліктів та суперечностей, оскільки формує чіткі межі професійної поведінки [23].

Так, у своїй праці Яблонська Т.М. та Булатевич Н.М. визначають, що професійна етика психолога є системою внутрішніх моральних норм і цінностей, які регулюють поведінку фахівця та його відносини з колегами і клієнтами. Ці норми базуються на загальнолюдських моральних принципах, таких як повага до особистості та її прав, доброзичливість, прагнення на благо клієнта. Дотримання цих етичних принципів сприяє професіоналізму психолога, гуманності його діяльності та реальній ефективності допомоги клієнту [1].

Особливість професійної етики психолога полягає в тому, що вона тісно пов’язана з питаннями особистої відповідальності та конфіденційності, адже психологічна допомога передбачає спілкування з людьми та часто глибоке занурення у приватне життя клієнта.

В Україні перший Етичний кодекс був сформований 18 грудня 1990 року на І Установчому з’їзді Товариства психологів України, та складається з 7 розділів, кожен з яких регулює різні аспекти діяльності психолога:

- відповідальність: психолог несе відповідальність за якість та наслідки своєї роботи, відстоюючи цінності етичності, що сприяє довірі та безпеці клієнтів і суспільства;
- компетентність: полягає у наявності у психолога професійних знань та навичок, а також постійній підтримці високого рівня компетенції, щоб гарантувати якість роботи;
- захист інтересів клієнта: добробут клієнта є пріоритетом. Психолог захищає права та інтереси клієнтів, забезпечуючи чесність і доброзичливість у стосунках;
- конфіденційність: захист приватності клієнта є ключовим принципом, що вимагає не розголошувати інформацію без його дозволу;

- етичні правила психологічних досліджень: психолог для проведення дослідження зобов’язаний отримати інформовану згоду учасників;
- кваліфікована пропаганда психології: психолог поширює надійну інформацію про психологію та її досягнення, зберігаючи об’єктивність та професійність, щоб покращити суспільне розуміння цієї науки;
- професійна кооперація: окреслюється необхідність та правила співпраці із колегами, іншими фахівцями та установами, обмінюючись знаннями та досвідом для підвищення якості психологічної допомоги[24, 9-16].

Хоча в цьому кодексі міститься базові принципи і окреслюються права клієнта, співробітництво з представниками інших професій, необхідні професійні цінності та постійне поповнення знань, в українському суспільстві відбулись суттєві зміни, які вимагають оновлення норм.

Асамблеєю Міжнародного союзу психологічних наук у 2008 році в Берліні ухвалено Всезагальну Декларацію Етичних Принципів для Психологів. Так, у документі визначені основні етичні принципи, які мають керувати діяльністю психологів, а саме виділяється повага до гідності людей і народів, професійна компетентність, цілісність, що передбачає чесність, відкритість і точність у комунікаціях психолога, а також відповідальність перед суспільством за наукові та професійні зобов’язання[25].

За тридцять років було створено нові асоціації психологів, метою яких є об’єднання психологів, розвиток психології в Україні та співпраця з міжнародними організаціями. Українська Спілка Психотерапевтів (УСП) має Етичний кодекс 1998 року, останнє доповнення якого 2012 року, відповідно до їх офіційного сайту. Особливість його в тому, що він містить виокремлення дисциплінарних стягнень при порушенні Етичного кодексу, а також розділений на дві частини – етичний кодекс та етичні принципи в практиці.

Схожу структуру має Кодекс етики та практики консультантів Британської асоціації консультування. Так, Британський Кодекс покладено в основу етичних стандартів практики когнітивно-поведінкової терапії для Української асоціації КПТ [26].

У 2021 році Національно психологічна асоціація (далі – НПА) запровадила новий Етичний кодекс спеціально для членів своєї організації. *«Основним завдання Кодексу є надання пріоритету етичним вимірам поведінки та соціальній відповідальності спільноти НПА й кожного члена НПА зокрема»*[27]. Загалом основні етичні принципи не мають кардинальних відмінностей, але присутнє розширення принципів кодексу 90-го року. У свою чергу, кодекс НПА є більш сучасним, бере до уваги розвиток інформаційних технологій та окремо регулює особливості надання дистанційної психологічної допомоги з використанням технічних засобів.

Україна є учасником Європейської Федерації Асоціацій Психологів (EFPA). З 1981 року по 2001 рік Європейська федерація професійних асоціацій психологів (EFPPA). До складу EFPA входять асоціації-члени, які є представниками кожної країни-учасниці. Деякі з цих країн мають одну переважну в своєму регіоні асоціацію, як наприклад Британська Психологічне Товариство (BPS), а деякі мають багато асоціацій, але представлені однією, як Франція, що представлена Французькою федерацією психологів і психології (FFPP), Україна представлена НПА. Так, окремим органом EFPA, що відповідає за етику було розроблено єдиний Етичний кодекс – Meta-Code [28]. В ньому зазначені чотири основні етичні принципи: повага до прав і гідності людини; компетентність; відповідальність; цілісність [29].

Усі перелічені Етичні кодекси встановлюють обов’язок застосовувати лише науково признані методи терапії, якими володіє сам спеціаліст, адже не всі люди згодні працювати за тим чи іншим методом.

З розвитком технологій і поширенням соціальних мереж реклама психологів набула нових форм, що потребує етичного переосмислення та регулювання. Зокрема, соціальні мережі дозволяють швидко поширювати інформацію, але водночас створюють ризики порушення етичних норм. Так, вважаємо, що необхідна заборона перебільшень і маніпуляцій. Реклама психолога не повинна містити перебільшень або гучних заяв, таких як «найкращий спеціаліст у цій сфері» чи «єдиний, хто працює за науково підтвердженим підходом». Такі формулювання очевидно, що вводять клієнтів в оману, створюючи нереалістичні очікування.

Також гарантування результату є неприйнятним, оскільки психолог не може контролювати всі чинники, що впливають на людину. Клієнт — це автономна особистість із власною волею, і результат терапії залежить від багатьох змінних, зокрема від готовності клієнта працювати над собою.

Наступна етична засада забороняє роботу з клієнтами, якщо їхні запити є нереалістичними або недосяжними за своєю суттю. Наприклад, бажання клієнта "ніколи не помилятися", "стати людиною, яка витримує всі життєві труднощі без емоцій" чи "перестати відчувати якісь емоції" є запитами, що суперечать природі людської психіки. Психолог не повинен підтримувати такі ілюзії, оскільки це може призвести до посилення розчарування у клієнта, підриву його довіри до психологічної допомоги та погіршення психоемоційного стану. Дослідники позитивної психології, такі як Мартін Селігман, наголошують, що емоції, навіть негативні, виконують важливу адаптивну функцію, і їх неможливо й не потрібно повністю викорінювати[30].

Робота з такими запитами вимагає, щоб психолог допоміг клієнту усвідомити природу його запиту, переосмислити очікування та навчитися приймати себе. Замість нереалістичних цілей варто спрямовувати клієнта на досягнення навичок адаптації, розв'язання проблем і емоційної стійкості.

У США найбільшою професійною організацією, що представляє психологів є Американської психологічної асоціації (APA). Вона регулює професію психолога та сприяє застосуванню та розвитку психології. Етичний кодекс APA підкреслює важливість реалістичної оцінки запитів клієнтів і доброчесної поведінки психолога в контексті управління очікуваннями [31].

Дуже поширено на сторінках соціальних мереж мати інформацію про особисте життя психолога, наприклад, кількість дітей чи тривалість шлюбу, але це не має прямого стосунку до його професійної компетентності. Добрий дитячий психолог не зобов’язаний мати дітей, а сімейний психолог перебувати у шлюбі.

На нашу думку, використання кейсів клієнтів, навіть із їхнього дозволу, може порушувати конфіденційність і довіру. Такі кейси можна використовувати лише для наукових досліджень, супервізії чи навчання, але не в рекламних цілях. Етична реклама психолога повинна інформувати, а не маніпулювати, підтримувати репутацію професії та сприяти довірі клієнтів.

Також є етичні виклики, пов'язані з підтриманням професійних кордонів, особливо у ситуаціях, де клієнти можуть мати доступ до персональних акаунтів терапевтів в інтернеті, що може ускладнити розмежування професійного та приватного життя. Для вирішення цих питань міжнародні психологічні асоціації розробляють етичні стандарти, включаючи вимоги до інформованої згоди та керівництво щодо поведінки в цифровому просторі, щоб захистити як професійний підхід, так і безпеку даних клієнтів [32].

Психолог зобов’язаний забезпечувати рівність доступу до психологічної допомоги незалежно від статі, віку, національності чи сексуальної орієнтації клієнта. Відмова від роботи з клієнтом на основі цих характеристик є дискримінацією та суперечить етичним стандартам професії.

Проте, треба зауважити, що в умовах війни питання національності може викликати конфлікт інтересів. Вважаємо, що в такому випадку психолог має право відмовити у роботі з клієнтом, адже неможливо уникнути

порушення принципу нейтральності психолога. Учасники будуть відчувати сильні емоції щодо своїх політичних переконань, це може перешкоджати об’єктивній оцінці запиту клієнта. І заборони етичних кодексів щодо недискримінації на основі політичних чи особистих ідеологічних переконань в даному контексті не працюють.

Специфічні питання, пов’язані зі статтю чи сексуальною орієнтацією, можуть вимагати додаткової кваліфікації або спеціалізації психолога. Наприклад, якщо клієнт звертається з темою гендерної ідентичності чи ЛГБТК+ питань, але психолог не володіє відповідними знаннями, відмова може бути обґрунтованою лише у випадку, якщо клієнта направляють до іншого, компетентного фахівця. Проте якщо ці аспекти не є ключовими для запиту клієнта, відмова без об’єктивних причин залишається дискримінаційною.

Перевагою дотримання рівного ставлення є посилення довіри до професії, зміцнення суспільної єдності та зменшення стигматизації вразливих груп. Недоліком у складних умовах воєнного часу може бути недостатня кількість фахівців із вузькою спеціалізацією, що може впливати на якість допомоги.

Деякі психологи та клієнти зауважують на необхідності психологу отримати психологічну допомогу за тим методом в якому він працює. Таке цікаве дослідження провели австралійське психологічне видання. Так, стверджується, що пройшовши власну терапію, психолог краще розуміє, як працює процес лікування, які відчуття може переживати клієнт, а також потенційні труднощі. Це дозволяє терапевту бути більш емпатичним і адаптивним у своїй роботі, сприяє саморефлексії та допомагає краще зрозуміти ефективність методів, які він використовує [33]. На нашу думку такий обов’язок для отримання кваліфікації є зайвим, адже необов’язково хворіти, щоб розуміти, як лікувати.

Серед проаналізованих кодексів моральні вимоги фокусуються переважно на професійній взаємодії, зокрема у відносинах із клієнтом. Ці норми забезпечують захист інтересів клієнтів, контроль якості психологічної допомоги та збереження професійної репутації. Проте вони не накладають зобов'язань на психолога дотримуватися таких самих принципів у повсякденному житті. Слушною є цитата І. Ялома, яка міститься у Кодексі УСП, *«психотерапія для психотерапевта – це скоріше спосіб життя, ніж професія»* [34]. Це підкреслює важливість відповідності загального образу життя психолога до морально-етичних цінностей, а не лише їх забезпечення під час професійної діяльності.

Це пояснюється тим, що етичний кодекс покликаний регулювати саме професійну діяльність, а не особисту поведінку фахівця. Така відокремленість має свої ризики. Клієнти, які асоціюють психолога з моральним взірцем, можуть розчаруватися, якщо дізнаються про невідповідність його професійної та особистої поведінки. Тому, вважаємо, поводження у житті поза «кабінетом» повинно відповідати особистими професійними етичними стандартам.

1.3. Етичні дилеми, що виникають під час професійної діяльності

Для якісного, безпечного та ефективного надання психологічних послуг є абсолютно необхідним дотримання психологом етичних правил. Але під час психологічних досліджень, психодіагностиці або психологічному консультуванні можуть виникнути етичні проблеми, через незнання самих принципів, чи, навпаки, свідомому їх порушенню. Це зумовлюється низьким рівнем кваліфікації та відсутністю моральних цінностей. Проте можуть виникати ситуації більш серйозного складу, коли спосіб вирішення проблеми в будь-якому разі призводить до порушення одного з етичних принципів, колізії етичних засад [23, 24].

Так, однією з найважливіших етичних проблем є збереження конфіденційності інформації, яку надає клієнт. Під час виконання своєї професійної діяльності психолог нерідко отримує доступ до інформації, яка визнається відповідно до законодавства таємною. Збір такої інформації повинен здійснюватись лише для виконання професійних обов’язків. І навіть якщо психолог дотримується принципів захисту даних, виникають випадки, коли конфіденційність може бути порушена (наприклад, у ситуаціях, що загрожують життю клієнта чи третіх осіб).

Отже, у професійній етиці психолога конфіденційність відіграє ключову роль. Психолог зобов'язаний дотримуватись анонімності клієнта, захищаючи інформацію, отриману в ході консультації, від розголошення або неправомірного використання. Це зобов'язання є основоположним, оскільки воно дозволяє клієнтам довіритись спеціалісту та відкрито обговорювати особисті проблеми, знаючи, що їхня інформація залишиться приватною.

Окремо кодексами виділяється вимога до поведінки психолога, а саме уникнення двосторонніх відносин, порушення особистих кордонів, сексуальні відносини. Під двосторонніми або багатосторонніми стосунками мається на увазі уникнення відносин, таких як дружба, бізнес-партнерство або родинні стосунки з клієнтом. Втягнення психолога у такі відносини може викликати конфлікт інтересів, оскільки професіонал може бути не в змозі діяти неупереджено і зосередитися виключно на потребах клієнта.

Терапевтичні відносини вирізняються довірою, адже люди можуть говорити зі своїми терапевтами про думки, почуття, події та поведінку, які вони ніколи не розкриють іншим, а в цей момент перебувати у вразливому стані. Через таку емоційну вразливість можуть виникати романтичні та сексуальні стосунки між психологом та клієнтом. Взагалі статева близькість з пацієнтами заборонена ще з часів Гіппократа, який практикував приблизно у п’ятому столітті до нашої ери, а також шкідливий вплив таких чуттєвих інтимних стосунків підіймав З. Фройд [35]. У 1970-х роках у своїй праці *Human Sexual Inadequacy»* Мастерс і Джонсон наголошували, що терапевт

повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності незалежно від того, чи було спокушання ініційоване пацієнтом. В США визнано особливий характер терапевтичних відносин і спеціальних обов'язків, які терапевти мають по відношенню до своїх клієнтів, вимагаючи спеціальної підготовки і ліцензування для терапевтів. Для ефективного запобігання такої ситуації, психологу необхідно вчасно помітити власні і клієнтські почуття[36]. В Етичному кодексі Клубу психологів України є умови за якими психолог може мати статеві стосунки з клієнтом, а саме, коли психолог не несе відповідальності за нього [37].

З плином часу виникають нові форми надання психологічних консультацій. Так під час пандемії Covid-19 та в умовах війни онлайн-консультації стали звичайним явищем. Етичні проблеми в онлайн-консультаціях для психологів здебільшого пов'язані з конфіденційністю, довірою клієнта та безпекою даних. Оскільки терапевти використовують цифрові платформи, особливо важливим є забезпечення конфіденційності через захист даних, який може бути вразливим до зламів або витоків інформації. Крім того, питання довіри клієнта у цифровому середовищі ускладнюється через фізичну дистанцію та потенційну анонімність взаємодії. Терапевти мають ретельно пояснити умови онлайн-терапії, включаючи заходи безпеки, щоб побудувати стосунки довіри [32].

Ще одним мінусом онлайн-консультацій є ймовірна можливість бути відсутнім на зв’язку. Відносини та розмови клієнта та психолога поза «кабінетом» є етично неприпустимі, проте іноді виникають випадки, коли клієнту необхідна термінова психологічна допомога[38]. Так, виникає питання, як буде вирішено ситуацію, коли клієнт знаходиться в іншому часовому поясі і потребує психологічної допомоги, а психолог знаходиться поза офісом.

Стан клієнта та становище психолога-терапевта може викликати відчуття влади у останнього. Не рідкі випадки, коли саме для отримання відчуття контролю людина вивчає та провадить психологію. Жага до влади

може суттєво вплинути на діяльність психолога, викликаючи етичні проблеми та загрожуючи нейтральності та довірі в терапевтичних стосунках. Дослідження показують, що прагнення влади змінює сприйняття і поведінку, посилюючи впевненість у власних судженнях, іноді навіть на шкоду об'єктивності й відстороненості. Щоб запобігти цим ризикам, фахівці потребують постійної етичної підготовки, нагляду та саморефлексії, щоб підтримувати пріоритети клієнта та уникати можливого зловживання владою у професійних стосунках[39, 40].

Ще одне актуальне питання виникає часто у професійній діяльності, коли клієнт отримує консультації від декількох фахівців. У таких ситуаціях психолог може не мати повної картини щодо роботи іншого спеціаліста, що може створювати конфлікт методів, порушуючи гармонійність терапевтичного процесу, ускладнити терапію та поставити під сумнів її ефективність. Сам клієнт не несе дисциплінарної та правової відповідальності, проте це лише негативно відобразиться на результатах терапії. Так само це відноситься до принципу конфіденційності.

Помилки існують у будь-якій діяльності і робота психолога не є виключенням. Для того, щоб мінімізувати ризик виникнення негативних результатів, що можуть спричинити великої шкоди клієнту, від дій та бездіяльності психолога, потрібно дотримуватись етичних норм. Можна зробити висновок, що етичні засади психолога покликані допомогти запобігти таких помилок, проте такі принципи не здатні охопити всі можливі ситуації, які можуть виникнути у практиці психолога, а є лише рекомендаціями. Через різноманітність обставин і контекстів, психологи часто стикаються зі складними етичними дилемами, які вимагають індивідуального підходу. У таких випадках вони повинні використовувати своє професійне судження.

У вже згадуваному Meta-code зазначено, що завжди будуть існувати сильні взаємозалежності між чотирма основними етичними принципами з їх специфікаціями. Приймати рішення і діяти необхідно, навіть якщо є ще суперечливі питання [29].

Додатково, важливим аспектом є звернення до колег, участь у супервізії чи етичних комітетах, що дозволяє отримати зовнішній погляд на проблему. Це сприяє більш збалансованому та обґрунтованому прийняттю рішень. Такий підхід не тільки зменшує ризик помилок, а й підтримує етичність і професіоналізм у роботі психолога.

Таким чином, хоча етичні кодекси є основою, практична робота вимагає гнучкості, аналітичного мислення та співпраці для вирішення складних ситуацій спираючись на основне завдання психолога – допомогти клієнтові.

Отже, вважаємо, що врахування психологічних аспектів діяльності психолога є необхідним для створення повного і всебічного механізму регулювання для підвищення рівня надаваних послуг та благополуччя українського суспільства. У розгляді питання психологічних аспектів професійної діяльності психолога були розглянуті психологічні характеристики та професійні компетенції психолога, важливість психічного здоров’я, етична само усвідомленість, особливості взаємодії з клієнтами.

Отже, можна виділити наступні психологічні аспекти професійної діяльності психолога:

- Здатність розуміти та відчувати емоційний стан іншої людини, співпереживати їй без осуду.
- Уміння будувати довірливі стосунки з клієнтом, створювати безпечну атмосферу, яка сприяє відкритості клієнта. Це передбачає прийняття, підтримку, вміння активно слухати та демонструвати щире зацікавлення.

- Стресостійкість, тобто залишатися стійким у ситуаціях емоційного напруження, не піддаватися впливу чужих переживань і зберігати об’єктивність.
- Здатність справлятися з професійним вигоранням.
- Важливо розпізнавати ознаки емоційного виснаження та застосовувати превентивні заходи: самоаналіз, відпочинок, супервізії та професійну підтримку.
- Уміння чітко, зрозуміло та тактовно висловлювати свої думки, а також активно слухати клієнта. Ефективна комунікація є основою взаєморозуміння.
- Емоційний інтелект - здатність розпізнавати та управляти власними емоціями і допомагати клієнтам працювати з їхніми емоційними станами.
- Дотримання професійних стандартів, конфіденційності та повага до прав клієнта. Це закладає фундамент для професійної довіри.
- Уміння системно аналізувати ситуації, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки та знаходити ефективні підходи до вирішення проблем.
- Здатність адаптувати методи та підходи до індивідуальних потреб кожного клієнта.
- Постійний саморозвиток і навчання, вдосконалення знань і навичок, а також здатність аналізувати власну практику для підвищення її ефективності.

РОЗДІЛ 2.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

2.1. Нормативно-правове забезпечення діяльності психолога в Україні

Основним державним документом, який виступає базою для усіх нормативно-правових актів є Конституція. Стаття 3 Конституції України (далі – Конституція) визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [41].

Отже, здоров’я виступає однією з найвищих соціальних цінностей України. Термін «здоров’я» висвітлено у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Закон) *«здоров’я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад»* [42]. Також цей закон виділяє, що *«невідкладний стан людини – раптове погіршення фізичного або психічного здоров'я, яке становить пряму та невідворотну загрозу життю та здоров'ю людини або оточуючих її людей і виникає внаслідок хвороби, травми, отруєння або інших внутрішніх чи зовнішніх причин»* [42].

«Медична допомога - діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами», відповідно до Закону. У свою чергу, термін «психологічна допомога», або тотожні до нього визначення, Закон не містить [42].

Щоб вирізнити відмінність медичної допомоги та діяльністю, яку здійснюють психологи потрібно визначити, що входить у психологічну допомогу.

Москалець В.П. та Ковальська І.Е. визначають, що зміст поняття «психологічна допомога» є галуззю та способом діяльності, основна мета якої полягає сприянні вирішенні життєвих проблем людей. У своїй праці вони відносять до змісту психологічної допомоги забезпечення емоційної, змістової і екзистенційної підтримки людини у важких ситуаціях, що виникають в ході її особистісного чи соціального буття, а також виділяють проблеми з якими пов'язана діяльність з надання психологічної допомоги, а саме:

- міжособистісні стосунки;
- емоційні внутрішньоособистісні (як глибинні, так і ситуативні)
- конфлікти і переживання;
- проблеми соціалізації (вибір професії, створення сім'ї, різні форми
- суспільних посилань);
- проблеми персоналізації, тобто весь спектр емоціонально емоційно-змістового життя людини як суспільної істоти, наділеної психікою [44].

На офіційному сайті проекту з надання психологічної підтримки «MARTA», що підготовлений Міністерством у справах ветеранів України, психологічна допомога – «*це вид допомоги, яку надає кваліфікований спеціаліст людині або групі людей для підтримки, зняття психоемоційного напруження, покращення якості життя і соціальної адаптації. Вона спрямована на якнайшвидше відновлення психічного стану, через комплекс діагностичних, психокорекційних і психологічних заходів. Надавати психологічну допомогу може психолог, психотерапевт, психіатр»* [45].

Законодавчо поняття закріплено у Постанові Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1338 «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб» (далі – Постанова): «*Психологічна допомога - діяльність, що провадиться на трьох рівнях, визначених цими Порядком та умовами, спрямована на*

професійну допомогу особі, яка має ризик розвитку розладів психіки та поведінки, сприяння особі у психосоціальній адаптації до зміненої життєвої ситуації, осмисленні її досвіду, розширенні самоусвідомлення та можливостей самореалізації, а також допомогу з метою розв'язання психологічних проблем, зумовлених складними життєвими обставинами, кризовим станом, надзвичайною ситуацією та/або катастрофою, воєнними діями» [45].

Також Постанова закріплює поняття психічного здоров'я – «*це стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти»* [45]. Цей термін повторює визначення від Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ)[46]. Так, термін «психічне здоров'я» є складовою загального поняття «здоров'я». Підтвердження цьому визначається принципом цілісності наведеним у Законі України від 06.09.2022 №2573-IX «Про систему громадського здоров'я», який закріплює *«цілісний підхід до здоров'я та визнання єдності його фізичних, психічних, психологічних, духовних і соціальних аспектів»*[47].

Окрему увагу потрібно приділити Закону України «Про психіатричну допомогу», який регулює діяльність з надання психіатричної допомоги. Особливістю відносин, які регулює даний закон є те, що вони виникають, коли особа знаходиться на лікуванні у закладі надання такої психіатричної допомоги, що зазвичай є медичними.

Виходячи з вищевикладеного, ми вбачаємо, що поняття "психічне здоров'я" і сфера, що регулюється Законом України "Про психіатричну допомогу", охоплюють дещо різні аспекти. Зокрема, цей акт спрямований на захист прав та забезпечення надання психіатричної допомоги особам з психічними розладами, які потребують медичного втручання. Закон має за мету врегулювати обов'язки медичних працівників та установ у лікуванні

психічних захворювань, часто включаючи діагностику, призначення медикаментозного лікування, примусову госпіталізацію тощо[48].

Натомість діяльність психологів належить до сфери надання психологічної допомоги, що має інший характер і принципи роботи з клієнтами. Психологічна допомога фокусується на консультуванні, підтримці в розвитку емоційних та особистісних ресурсів, а також на вирішенні життєвих труднощів або стресових ситуацій, які не потребують медичного лікування. На відміну від психіатричної, психологічна допомога не включає діагностики психічних захворювань або призначення медикаментів, і часто проводиться в індивідуальній або груповій терапії без застосування клінічних методів лікування.

Таким чином, Закон України «Про психіатричну допомогу» не охоплює діяльність психологів, оскільки їхня робота не передбачає медичного втручання, а спрямована на підтримку психічного добробуту через методи, що не належать до медичних або психіатричних процедур. Це вимагає окремого законодавчого врегулювання, яке враховуватиме специфіку роботи психологів та відмінності у наданні психологічної підтримки в порівнянні з психіатричною допомогою.

Взагалі поняття «психолог» міститься у трьох чинних нормативно-правових акта:

1. *Психолог — фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки "Психологія" (магістр, спеціаліст).* - Наказ МОЗ від 15.04.2008 №199 «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу» (далі – Наказ МОЗ) [48].

2. *Психолог - особа, яка має вищу освіту за спеціальністю 053 «Психологія» (бакалавр, магістр) та включена до Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги* – Наказ Міністерства юстиції України; МВС України, Офіс Генерального прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32 «Про

запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги» (Далі – Наказ Мін'юст)[50].

3. *Психолог - співробітник Центру захисту дитини (за моделлю Барнахус) або інший психолог, що має вищу освіту за спеціальністю «Психологія» (бакалавр, магістр), знання та навички, необхідні для ефективної участі у слідчій (розшуковій) та процесуальній дії за участю дитини, і покликаний забезпечити її проведення з урахуванням вікових та інших особливостей дитини, а також обставин правопорушення* – Наказ Міністерства юстиції України від 26.07.2024 № 2218/5/180/523/352-Н/1306 «Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус)» [51].

Ключовою відмінністю цих термінів є різний ступінь необхідної освіти для отримання статусу психолога, для виконання певних завдань. Бути залученим до кримінального провадження та співробітником Центру захисту дитини дозволяється від рівня освіти «бакалавр», але провадити діяльність з застосуванням методів психологічного впливу лише з рівня магістр або спеціаліст.

До того ж, варто зауважити, що достатньо лише факту наявності диплому, і не важливо на яких напрямах психотерапії спеціалізується власник освітнього рівня.

Стосовно саме психологічного аспекту частково діяльність психологів також регулює Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509 «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України». Цей документ описує функції психологічної служби, її структуру та склад. До складу служби входять практичні психологи, соціальні педагоги, методисти з психологічної служби та інші фахівці, які працюють у закладах освіти [52].

Практичний психолог закладу та/або установи освіти здійснює:

- психологічне забезпечення освітнього процесу;
- психологічний супровід психічного, розумового, соціального і фізичного розвитку здобувачів освіти;
- психологічну діагностику та аналіз динаміки психічного, розумового і соціального розвитку здобувачів освіти;
- психологічний супровід адаптації до умов освітнього процесу;
- реалізацію розвивальних, профілактичних, просвітницьких, корекційних програм з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей здобувачів освіти;
- консультативну допомогу всім учасникам освітнього процесу з питань навчання, виховання здобувачів освіти, особистісного та професійного розвитку тощо;
- роботу з постраждалими від насильства дітьми тощо[52].

Виходячи з цих функцій практичного психолога освітнього закладу можна охарактеризувати як психологічного фахівця з комплексного супроводу розвитку та адаптації учнів. Проте цей документ не містить визначення поняття психолог, або хто може виступати психологом.

Так, відповідно до цього Положення, метою діяльності психологічної служби є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров’я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти [52].

У навчально-методичному посібнику за авторством Перевалової Л.В., Лисенко І.В., та Гаряєвої Г.М. є вдале визначення терміну психологічна служба – «*сучасне суспільне явище, яке повинне сприяти вирішенню освітніх і виховних задач, професійній гнучкості молоді, формуванню соціальної компетентності як передумови ефективної соціалізації молоді*»[53 с.25].

Дійсно, психолого-педагогічна діяльність займає вагому ланку у сфері психології. Вона спрямована на підтримку та розвиток особистості, що часто включає вплив як на когнітивний розвиток, так і на емоційне та соціальне формування. Психологи, які працюють у сфері освіти, не тільки діагностують та коригують поведінкові або емоційні проблеми у дітей та підлітків, але й надають підтримку викладачам, батькам, допомагаючи у створенні сприятливого середовища для всебічного розвитку особистості.

Однак, цей нормативно-правовий акт не охоплює повною мірою діяльність психологів поза освітніми установами, таку як корекційна робота, консультативна підтримка, психодіагностика, психотерапевтична допомога тощо. Залишаються без уваги консультанти у сфері охорони здоров’я, соціальної допомоги, пенітенціарної системи, судових процесів та інших сфер, де психологічна допомога є також важливою.

На сьогоднішній день був прийнятий визначальний для надання психосоціальної допомоги нормативний акт - Наказ МОЗ від 13.12.2023 №2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню», який затверджує: перелік психосоціальних послуг з надання психосоціальної допомоги; перелік валідних методів психологічної діагностики, які можуть використовуватися для проведення психологічної діагностики та оцінки якості психологічної допомоги; перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю». Так, поняття «психологічне консультування» - «*цілісне, свідоме та планомірне застосування науково-обґрунтованих методів психологічної та психотерапевтичної допомоги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, надзвичайних чи кризових ситуаціях, мають емоційні, поведінкові проблеми, з метою підтримки нормального функціонування особи, подолання психічних, психосоціальних, емоційних, поведінкових проблем та інших проблем психічного здоров'я, полегшення фізичних, психологічних, духовних страждань та підтримки членів їх сім'ї»* [54].

Ще одним оновленням визначається процедура залучення психолога до кримінального провадження, що регламентовано Наказом Мін’юсту, який набрав чинності 22 травня 2024 року, та передбачає ведення реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги [50]. Лише за місяць пілотного проекту було залучено близько дві сотні психологів[55]. Такий приклад вказує, що лише регулювання на законодавчому рівні спроможне вирішити нагальні проблеми, що викликані стурбованістю професійного осередку питанням правового регулювання.

Взагалі, судові психологи відіграють вирішальну роль у системі кримінального правосуддя, досліджуючи психічний стан осіб, залучених до злочинної діяльності.

Їхні оцінки можуть визначити придатність постати перед судом, оцінити психічну компетентність обвинувачених і надати уявлення про потенційні пом’якшувальні фактори під час винесення вироку, а судові психологи часто оцінюють такі фактори, як психічний стан підсудного під час злочину, наявність психічних розладів, і вплив зловживання психоактивними речовинами. Потім ці оцінки використовуються, щоб допомогти зрозуміти провину особи та можуть вплинути на судовий розгляд. На сьогодні їх залучення передбачається Кримінально процесуальним Кодексом.

Такий різноманітний набір обов’язків робить професію психолога складною для регулювання, оскільки стандарти, що повністю охоплювали б усі ці функції, ще не встановлені. Від цього виникає проблема захисту прав клієнта в цій сфері. Проблемою захисту є те, що якість наданих послуг часто оцінюється суб'єктивно і немає універсальних стандартів, які можна однозначно застосувати для визначення «якості» чи «повноти» психологічної допомоги. На відміну від матеріальних товарів, де за певними показниками можна довести, що товар є бракованим або неякісним, у випадку

психологічних послуг оцінити результат важче, оскільки його не можна відразу «побачити» чи виміряти, адже для товарів є критерії якості, стандарти та документи, які можна використати для оцінки придатності. У випадку психологічної допомоги ключовими залишаються професійні стандарти, етичний кодекс та чітко окреслені компетенції фахівця, яких буває недостатньо для конкретних претензій.

У результаті аналізу єдиного державного реєстру судових рішень за останні 3 роки, на даний момент в Україні майже відсутні прецеденти судових позовів, в яких клієнти оскаржують якість або результат консультацій психологів, а також відсутні публічні рішення про негативні наслідки таких консультацій. Загалом у судовій практиці спори навколо недобросовісних консультацій частіше виникають у випадках, пов’язаних з медичною допомогою або юридичними послугами. При цьому суди часто вимагають експертної оцінки або підтвердження неякісного надання послуг. Наприклад, у медичних випадках часто потрібне підтвердження лікарської помилки або негативних наслідків лікування для клієнта, а в юридичних – недотримання умов договору або порушення професійних обов'язків спеціаліста [56].

Основою відносин, які виникають з приводу надання психологічної консультації, є договір. Психолог зобов’язується надавати послуги належної якості відповідно до професійних стандартів, а клієнт — оплачувати ці послуги відповідно до погоджених умов. У своїй роботі Пояснік О.С. наголошує, що основними цивільно-правовими регуляторами відносин у сфері надання психологічних та психотерапевтичних послуг є саме цивільно-правові акти, а також договір щодо надання психологічних (психотерапевтичних) послуг[57].

Цивільний кодекс України (Далі – ЦКУ) встановлює правові норми, що регулюють договірні відносини, включно з наданням психологічних послуг. Це стосується формування офіційних зобов’язань між психологом та клієнтом, обов’язків щодо дотримання конфіденційності та відповідальності

за якість наданих послуг. Так, стаття 1 ЦКУ встановлює одну із ознак таких відносин, а саме вільне волевиявлення [58].

Однією з ключових засад у регулюванні договірних відносин приватного права є принцип свободи договору, визначений статтею 627 ЦКУ. Водночас складність укладення договору на психологічні послуги пов'язана з відсутністю чіткої нормативної регламентації такого договору на законодавчому рівні. На практиці, однак, до нього застосовуються загальні положення цивільного права, що регулюють договірні відносини у сфері послуг[53 с.58-59].

Здебільшого, основною метою звернення до психолога є особисті або сімейні потреби, а не отримання матеріальної вигоди. Враховуючи це, договір про надання психологічної допомоги підпадає під дію законодавства про захист прав споживачів. За статтею 1 Закону України від 12.05.1993 року №30 «Про захист прав споживачів» *«договір – це усний чи письмовий правочин між споживачем і продавцем (виконавцем) про якість, терміни, ціну та інші умови, за яких реалізується продукція»*. Також цей закон підходить через відносини, які він регулює, а саме: відносини між споживачами послуг і надавачами послуг[59]. Таким чином, особа, яка звертається за консультацією, має всі права, передбачені Законом України «Про захист прав споживачів», що захищають її інтереси у таких правовідносинах.

Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI «Про захист персональних даних» встановлює правові підстави для зберігання та обробки персональної інформації, що містить відомості про особу, включаючи дані, отримані під час психологічного консультування. Відповідно до цього закону, психологи повинні отримувати згоду клієнта на збір даних, а також інформувати його про цілі збирання та обробки інформації. Проте без офіційного закріплення такого обов'язку саме у психологів – немає гарантії виконання цих норм [60].

Так, на нашу думку, відсутність спеціального правового регулювання діяльності психологів у цьому питані ускладнює чітке визначення професійної відповідальності, адже загальні цивільно-правові норми не проникають глибоко у сутність психологічних відносин. Концепт "самовідповідальності" без чіткого законодавчого регулювання залишається доволі абстрактним і суб'єктивним. Це обмежує можливості для забезпечення високих стандартів якості послуг, що, в свою чергу, може знизити відповідальність фахівця перед клієнтом і суспільством. Вже згадувані Етичні кодекси діють лише на членів своїх організацій. Отже, до відповідальності за порушення закріплених принципів можуть бути притягнуті учасники організацій. Також без укладення договору довести той факт, що дійсно людина отримувала консультацію саме від цього спеціаліста, стає складніше.

Якщо психолог бажає надавати професійні послуги самостійно, він повинен оформлювати ФОП – отже, отримує статус підприємця, але окремого ліцензування діяльності з надання таких послуг законодавством не закріплено. Відповідно до кваліфікації видів економічної діяльності діяльність психолога визначається основним КВЕД 86.90 – інша діяльність у сфері охорони здоров'я. Взагалі, діяльність психологів, на нашу думку, можна порівняти з адвокатською, адже статус професії надає певні права та обов'язки. Проте для правомірного здійснення діяльності адвокати мають окреме свідоцтво про права на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката. У свою чергу, з посвідчувальних документів психолога може бути диплом про освіту.

Надзвичайно важливим кроком у вирішенні зазначених прогалин законодавства є висунення на розгляд двох законопроектів №9433 та №9434 від 28.06.2023 року. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо системи охорони психічного здоров'я та послуг у сфері психічного здоров'я №9433 пропонує ввести ще одне поняття

«психічне здоров'я», яке відрізняється визначеного вище за встановленням ВООЗ.

Так, психічне здоров'я – це складова загального здоров'я та стан добробуту, а не тільки відсутність психічних та поведінкових розладів, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися з життєвими стресами, складними життєвими обставинами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти та громади[61].

Законопроект чіпляє питання охорони психічного здоров'я та інформування населення про психічне здоров'я (психоосвіта), регулює психологічну допомогу та психологічну реабілітацію. За цим проектом психологічну консультацію будуть мати право надавати лише психологи, які пройшли додаткове навчання конкретному методу або формі надання психологічної допомоги. Так, у законопроекті встановлюється обов'язок психологів проходити додаткове навчання конкретному методу або формі надання психологічної допомоги згідно зі стандартами та програмами. Отже, повної вищої освіти не достатньо для здійснення діяльності з надання психологічних консультацій [61].

На нашу думку, підхід стосовно обов'язкового проходження додаткового навчання має свої плюси та мінуси, незважаючи на вже зазначені прогалини. Завдяки вимогам додаткової кваліфікації зростає рівень професіоналізму серед психологів, що підвищує якість надання послуг та допомагає захистити клієнтів від некваліфікованих спеціалістів, яких несьогоднішній день, завдяки інформаційним технологіям, великим попитом професії психолога та швидким курсам стає дедалі більше. Такі нововведення піднімуть статус професії, але, водночас, зменшать кількість спеціалістів через додаткові фінансові витрати. Молоді спеціалісти будуть змушені довше чекати, преш ніж почати працювати за фахом, що, на нашу думку, може знижувати мотивацію обрання саме цієї професії.

Стосовно захисту прав клієнтів від розголошення конфіденційної інформації законопроект №9433 пропонує закріпити поширення на осіб, які надають психологічну допомогу, але не є медичними працівниками, вимог законодавства щодо захисту персональних даних, дотримання права на таємницю про стан здоров'я та лікарської таємниці [61]. Хоча, на нашу думку, така норма не вносить серйозні позитивні зміни у становище клієнта, проте кореляція законів допоможе уникнути виникнення суперечок стосовно цього питання.

Законопроект №9434 пропонує ввести адміністративну відповідальність за надання психологічної допомоги особами, які не мають такого права [62]. Вважаємо, що відповідальність повинна наставати за факт умисного надання професійних психологічних послуг без права займатись такою діяльністю. Проблема «сертифікованих» психологів без офіційної фахової освіти стоїть дуже гостро в Україні. Відбувається популяризація тридцяти денних курсів після проходження яких особа опанує нову для себе професію психолога, пройде практику та стовідсотково отримає робоче місце на їхній платформі. Новини переповнені історіями про психологів-шахраїв, які через свою некомпетентність та самовпевненість починають «допомагати» довірливим особам. В результаті це призводить до нанесення серйозної моральної шкоди клієнтам та зниження їх довіри до психологів, що може взагалі відбити бажання звертатись за допомогою.

Додатково адміністративну відповідальність пропонується ввести за поширення недостовірної інформації про наявність у особи медичної або лікарської спеціальності, права надавати психологічну допомогу. Експертна оцінка звернула увагу на некоректне визначення цієї диспозиції, проте ідея закріплення відповідальності за недостовірну інформацію, на нашу думку, є абсолютно виправданою. Основним місцем знаходження клієнтів є соціальні мережі, де на своїх сторінках кожен може написати будь-яку інформацію, яку буде важко перевірити, особливо, якщо зустрічі проходять в онлайн форматі. Введення в оману осіб, що перебувають в кризовому становищі є

неприпустимим. Вважаємо, що ця норма повинна бути закріплена у формі, яка не буде викликати правових колізій.

Також висувається на розгляд кримінальна відповідальність за надання психологічної допомоги особами, які не мають такого права, якщо це спричинило тяжкі наслідки для особи, яка звернулася за відповідною допомогою [62]. Вважаємо, що у випадку психологічної допомоги визначити прямий причинно-наслідковий зв'язок між діями некваліфікованого психолога та «тяжкими наслідками» (наприклад, емоційною чи психічною шкодою клієнта) може бути надзвичайно складно. На відміну від фізичної медицини, у психологічній практиці вплив консультації на стан клієнта складніше об'єктивно оцінити. А у разі відсутності чіткого визначення тяжких наслідків це може стати підставою для суб'єктивних інтерпретацій, що ускладнить застосування норми на практиці та може призвести до правових зловживань. Також спираючись на поняття «психологічне консультування», «психосоціальна допомога» та «психологічна допомога», останнє є більш широким та має різні формулювання залежно від нормативно-правового акту. Отже, термін «психологічна допомога» є досить широким і може включати різні форми діяльності.

Так, вважаємо за доцільне, виділити у таблиці 1 основні нормативно-правові акти у сфері психічного здоров'я та професійної діяльності психолога.

Таблиця 2.1

Нормативно-правові акти у сфері психологічного здоров'я та професійної діяльності психолога

Вид	Нормативно-правові акти
Загальні	• Конституція України; • Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я»; Розпорядження Кабінета Міністрів України від 27.12.2017 №1018-р «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року»; • Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV;

Продовження таблиці 2.1

Вид	Нормативно-правові акти
Загальні	• Наказ МОЗ України від 13.12.2023 № 2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню»; • Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 №1338 «Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб»; • Наказ МОЗ України від 15.04.2008 № 199 «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу»; • Закон України від 06.09.2022 №2573-IX «Про систему громадського здоров'я»; • Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI «Про захист персональних даних»; • Закон України від 12.05.1993 року №30 «Про захист прав споживачів».
Міжнародні	• Гавайська декларація II від 10.07.1983 р.; • Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996р.; • Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948р.; • Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р.; • Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р.; • Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології і медицини:Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997р.;
Міжнародні	• Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання від 10.12.1984р.; • Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950р.; • Конвенція про права дитини від 20.11.1989р.; • Лісабонська декларація про права пацієнта від 01.10.1981р.;

Продовження таблиці 2.1

Вид	Нормативно-правові акти
	• Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966р.; • Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права від 19.10.1973р.; • Положення про захист прав та конфіденційність пацієнта від 01.10.1993р.; • Резолюція 48/96 ГА ООН «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» від 20.12.1993р.
Спеціальні	• Наказ Міністерства освіти України від 03.05.1999 № 127 «Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України»; • Закон України від 26 квітня 2001 року №30 «Про охорону дитинства»; • Наказ Міністерства юстиції України від 26.07.2024 №2218/5/180/523/352-Н/1306 «Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус)»;
Спеціальні	• Наказ Міністерства юстиції України від 07.02.2023 №493/5/67/32 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги»; • Наказ МВС України від 08.12.2016 №1285 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення Національної гвардії України»; • МВС України від 31.08.2017 № 747 "Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій».

На основі проведеного аналізу нормативно-правових актів можна зробити висновок про недостатню відповідність чинного законодавства потребам, пов’язаним із психічним здоров'ям населення. І хоча в

законодавстві України ще відчутний брак повного регулювання, з'явилися перспективи покращення завдяки новим ініціативам, зокрема згаданим законопроектам та прийнятим наказам МОЗ. Ці проекти закону є відповіддю на нагальну потребу у встановленні адміністративної та кримінальної відповідальності для некваліфікованих осіб, які надають психологічні послуги. Законопроект є частковим рішенням, але все ж залишається простір для вдосконалення нормативної бази. В Україні наразі відсутній окремий закон, який би регулював сферу психічного здоров'я, що обмежує можливості для визначення чітких стандартів та захисту прав осіб, які потребують психологічної допомоги. Брак правових норм у цій галузі створює прогалини в регулюванні діяльності фахівців та наданні послуг у сфері психологічної підтримки, що вказує на необхідність розробки комплексного законодавства, яке б охоплювало специфічні аспекти психічного здоров'я як окремої сфери.

Також, відсутність регуляторних механізмів, які б обумовлювали стандарти роботи психологів в різних галузях, створює прогалини у законодавстві, адже важливі аспекти роботи психологів у широкому спектрі професійної діяльності залишаються неврегульованими, що потребує подальшого вдосконалення нормативно-правової бази.

2.2. Міжнародний досвід регулювання діяльності психолога

Аналіз законодавства, яке регулює роботу психологів і психотерапевтів у європейських країнах, є надзвичайно важливим для України, особливо в умовах її інтеграції до європейського простору. Європейські країни мають усталені механізми регулювання професійної діяльності психологів, які охоплюють питання сертифікації, ліцензування, дотримання етичних стандартів і забезпечення прав клієнтів. Вивчення цих підходів допоможе Україні адаптувати своє законодавство до європейських норм, що є одним із важливих кроків на шляху до євроінтеграції.

Сфера психічного здоров'я в ЄС є переважно національною компетенцією, з певними рекомендаційними рамками від ЄС. Це дозволяє країнам враховувати свої специфічні потреби та ресурси, водночас орієнтуючись на загальноєвропейські цілі та цінності. Отже, кожна країна регулює самостійно поняття «психолог», «психологічна допомога», критерії отримання статусу психолог та надання допомоги.

Зокрема, деякі країни ЄС визначають чіткі вимоги до професійної підготовки психологів, практичних навичок та етичної відповідальності. Наприклад, у Франції статус психолога надається особам, які мають ступінь магістра психології [63]. Сам по собі ступінь магістра за спеціальністю «психологія» не дозволяє отримати дозвіл на професійне використання звання психолога. Докторський ступінь із психології ще не дозволяє професійно використовувати звання психолога. Власник дипломів, які дозволяють професійно використати звання психолога у Франції, має зареєструватися на проходження практики. Після цієї реєстрації йому видається свідоцтво, в якому, серед іншого, вказується його реєстраційний номер. Доступ до звання психолога для осіб, які мають диплом іншої країни, надається випускникам факультетів психології, які можуть продемонструвати не менше трьох років навчання в галузі психології. Для цього вони повинні подати заявку на визнання до консультативної комісії, відповідальну за видачу висновку про надання права використання кваліфікації. Ця комісія приймає рішення після вивчення досьє, складеного кандидатом та переданого до Міністерства вищої освіти та досліджень [64].

За неправомірне присвоєння собі такого звання, або використання без права статусу особа у Франції несе за собою кримінальну відповідальність – штраф у розмірі 15 000 євро [65]. Звісно така сума повинна корелюватися до нашої країни, проте, вважаємо, саму наявність кримінальної, або хоча б адміністративної відповідальності, за неправомірне проголошення себе психологом є дієвою превенцією та захистом українського суспільства.

В Німеччині є чітке розмежування між психологом та психотерапевтом. Так, щоб працювати психологом необхідно мати ступінь бакалавра та магістра психології. Психотерапевтом може називатись особа, яка використовує науково доведені і визнані психотерапевтичні процедури або методи в професійній або діловій діяльності для виявлення, лікування або полегшення розладів, що мають значення для хвороб, в яких показано психотерапію. Після отримання диплому, психотерапевт повинен пройти практику, а саме пропрацювати в стаціонарних або амбулаторних установах. Цікаво, що термін «психолог» не відноситься до цих критеріїв, проте захищений Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb (UWG) (з нім. Закон «Про боротьбу з недобросовісною конкуренцією») [66, 67], а також передбачається кримінальна відповідальність за неправильне використання титулів і професійних позначень Strafgesetzbuch (StGB) (з нім. «Кримінальний кодекс»)[67, 68].

Не в усіх країнах Європи є чітко сформоване законодавство з психології. В Чехії правове регулювання психологів майже відсутнє, але нещодавно у співпраці з Союзом психологічних асоціацій Чеської Республіки, що об'єднує ряд професійних психологічних асоціацій, і Чеською асоціацією психотерапії, яка об'єднує психотерапевтів і інститути, що навчаються в психотерапії, був створений проект закону про психолого-психотерапевтичні послуги, в тому числі проект пояснювальної доповіді. Так, проект направлений на регулювання наступних питань:

- введення однозначної термінології – що таке психологічні та психотерапевтичні послуги;
- встановлення чітких кваліфікацій обох професій;
- захист професійної діяльності;
- впровадження стандартів надання психологічних та психотерапевтичних послуг, обов'язків експертів у їх наданні;
- створення Чеської психолого-психотерапевтичної палати як професійної організації, що об'єднує психологів і психотерапевтів;

- забезпечення принципу правової визначеності як для клієнтів, так і для професіоналів [69].

Отже, стурбованість та ініціатива професійної спільноти дає свої результати. Схожа ситуація відбувається і у Польші, де у 2023 році була сформована команда, яка займається розробкою законодавства з питання психічного здоров'я та регулювання діяльності психотерапевтів [70]. Основний закон *Mental Health Protection Act* (1994) підтримує три основні сфери діяльності:

- зміцнення психічного здоров'я та профілактика психічних захворювань;
- забезпечення всебічної та універсальної охорони психічного здоров'я та інших форм послуг, необхідних для життя в сімейному та соціальному середовищі;
- моделювання відповідного ставлення в соціумі, особливо на основі співпереживання, толерантності та доброти до людей, що мають психічні захворювання, та запобігання їхній дискримінації. [71].

Українська правова система має основні ознаки романо-германської правової сім'ї, що базується на кодифікованих законах і правових актах, які мають визначальне значення. Водночас, у таких країнах, як США та Велика Британія, використовується англо-американська правова система, що орієнтована на прецеденти, тобто рішення судів, які створюють юридичну норму. Ця відмінність у підходах значно ускладнює порівняння правового регулювання діяльності психологів між цими системами. Для аналізу правового регулювання діяльності психологів це створює додаткові виклики. По-перше, потрібно враховувати різницю в правових традиціях та підходах до регулювання. По-друге, адаптація іноземного досвіду в Україні потребує детального аналізу не лише тексту законів, а й контексту їх застосування.

Таким чином, ефективне порівняння та запозичення правових механізмів потребує врахування особливостей кожної правової системи, що дозволить забезпечити гармонізацію національного законодавства відповідно

до європейських та міжнародних стандартів.

У Великій Британії регулюється діяльність психологів, які працюють у сфері охорони здоров’я та професійної допомоги The Health and Care Professions Council (HCPC), або академічних психологів, прийнятих The British Psychological Society (BPS) (з англ. Британське психологічне товариство). Виділяється захищені законом назви, тобто носити відповідний статус можливо лише за включенням спеціаліста як такого до реєстру HCPC: практичний психолог; дипломований психолог; клінічний психолог; судовий психолог; психолог-консультант; психолог здоров'я; педагог-психолог; психолог праці; психолог спорту та фізичних вправ. Наприклад, щоб розпочати навчання в галузі педагогічної психології, спочатку потрібно буде отримати диплом психолога, акредитований BPS, щоб отримати дипломне членство. Після цього потрібно пройти три роки навчання на ступінь доктора педагогічної психології, щоб отримати реєстрацію в HCPC. Якщо особа використовує захищені "титули" і не входить до Реєстру HCPC, неправдиво стверджує, що має кваліфікацію в професії, або зареєстрований у Реєстрі, то це є кримінальним правопорушенням [72, 73].

Також теоретично існує три групи психологів – *«counsellor», «psychotherapist» та «psychologist»*. Такі професіонали працюють на посадах практичних психологів і прикладної психології, але не регулюються законом, вони можуть бути внесені до інших добровільних реєстрів. Таким чином, використовувати такі звання можуть, як консультанти, психологи, психотерапевти та терапевти, які не є захищеними. Отже, такого поняття як «психолог», або «психотерапевт» законодавство Великобританії не встановлює [72].

Ми вбачаємо у цьому свої плюси та мінуси, так, більш детальний поділ професії допомагає виділити конкретні межі знань спеціалістів та запобігти плутанини в професійному середовищі, але для людини без спеціальних знань такий розподіл не завжди є зрозумілим. Особливо під час кризового стану.

Особливістю регулювання діяльності психологів в Сполучених Штатах є те, що в кожному штаті існують свої закони та своє ліцензування діяльності. Психолог може надавати психологічну допомогу лише мешканцям штату в якому він має ліцензую на провадження такої діяльності. Ліценцію видає ліцензійна рада відповідного штату. Отже, навіть онлайн-консультація для мешканців інших штатів є нелегальною [74].

Наприклад, дев'ять штатів вимагають, щоб ліцензіати мали окреме позначення як *"health-service provider"*(з англ. «постачальник медичних послуг»), якщо їхня практика включає надання медичних послуг, включаючи психіатричну допомогу [75].

Державні ліцензійні комісії зазвичай вимагають принаймні докторського ступеня з психології в регіонально акредитованому або державному закладі. Деякі штати вимагають, щоб абітурієнти мали ступінь доктора психології за програмою, акредитованою APA. Як вже зазначалось, APA є найбільшою професійною організацією, але окремо представлені National Association of School Psychologists (з англ. Національна асоціація шкільних психологів), яка сфокусована на психічному здоров'ї студентів та покращення навчання, та Association for Psychological Science (APS) (з англ. Асоціація Психологічних Наук) - представляє наукову діяльність психології [76].

Деякі права та обов'язки психологів визначено прецедентним правом Сполучених Штатів. Доволі цікавим є юридичний мандат, відомий як *«The Tarasoff Decision»*, що передбачає *«duty to protect»* (з англ. «обов'язок захищати») та *«duty to warn»* (обов'язок попереджати), який походить від справи *«Tarasoff v. Regents of the University of California»* [77]. Основний зміст цього мандату полягає, «*що психотерапевт має обов'язок попереджати третю сторону тільки в тому випадку, якщо терапевт дійсно вірив або передбачив, що пацієнт представляє серйозну загрозу нанесення серйозних тілесних ушкоджень жертві, яку можна ідентифікувати»* [78]. Так, ця норма орієнтована на захист життя потенційних жертв, зберігаючи

баланс між конфіденційністю терапевтичних відносин і публічною безпекою.

Отже, у розділі було висвітлено основні поняття у сфері надання психологічних послуг, прогалини законодавства та проблеми кореляції нормативних актів у вітчизняному законодавстві, а також освітлено правила організації діяльності психолога та відповідальність за їх порушення у зарубіжних країнах.

Проаналізувавши міжнародний досвід вважаємо, що правове регулювання професійної діяльності психолога та психологічного здоров'я є достатньо детальним, проте не в усіх країнах. В ЄС відсутня єдина система стандартів. Невтручання у національні системи регулювання ускладнює створення уніфікованих вимог для професії на рівні союзу, але дозволяє країнам адаптувати загальні принципи регулювання до їхніх локальних потреб.

За останні 5 років вітчизняне законодавство значно просунулось уперед та продовжує розвиватись. З позитивних аспектів, які, на нашу думку, рекомендовано запозичити у інших країн на реалізацію в Україні є:

- Чітка сертифікація Британії та США, адже у цих країнах діють суворі системи сертифікації психологів, що гарантують високий рівень професійності фахівців.
- Кримінальна відповідальність за порушення правил надання психологічної допомоги, надання її без такого права, або неправомірне використання наукового звання (Франція, Німеччина, Великобританія). Такий правовий механізм допоможе запобігти діяльності некваліфікованих осіб, які можуть завдати шкоди клієнтам через незнання, непрофесійні дії та використання методів без наукового підґрунтя.
- Проходження обов'язкової післядипломної практики.

Вбачаємо, що запозичивши відповідні правила, Україна покращить стан психічного здоров'я громадян, створить прозорий ринок, де працюють лише сертифіковані фахівці, що мають відповідну освіту, підвищить довіру до професії та законодавство буде відповідати міжнародним стандартам.

РОЗДІЛ 3.
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ТА ЕТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІВ

3.1. Методичне забезпечення дослідження

Мета дослідження – емпірично дослідити проблеми нормативно-правового та етичного забезпечення діяльності психологів в Україні.

В основу дослідження покладено припущення про те, що вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності психологів в Україні на основі міжнародного досвіду сприятиме підвищенню якості психологічних послуг та кращому дотриманню етичних стандартів у професійній діяльності.

Емпіричне дослідження проблеми нормативно-правового та етичного забезпечення діяльності психологів в Україні проводилось у три етапи.

Перший етап: теоретичний аналіз психологічної літератури з психолого-правових аспектів діяльності психолога, а також нормативно-правового актів, які регулюються діяльність психолога.

Другий етап: формування дослідної вибірки, реалізація емпіричного дослідження проблем нормативно-правового та етичного забезпечення діяльності психологів в Україні.

Третій етап: кількісний та якісний аналіз отриманих даних, здійснення інтерпретації отриманих результатів з метою перевірки припущення.

Аналіз нормативно-етичних аспектів роботи психологів, був проведений з дотриманням принципів конфіденційності, компетентності та відповідальності. Вибірка дослідження складалася з 37 осіб, з яких 30 — психологи, а 7 — юристи. Залучення представників двох професій дозволило отримати комплексний погляд на питання правового забезпечення діяльності психологів, оскільки юристи можуть критично оцінити правову сторону

регулювання, а психологи — його практичне значення та вплив на етичні аспекти роботи. Дослідження перевіряє, чи підтримують фахівці, зокрема психологи й юристи, ініціативи, спрямовані на вдосконалення правових аспектів регулювання професії

Дослідження проводилось у форматі онлайн опитування з використанням платформи Google Forms. Опитувальники були заздалегідь структуровані і містили перелік питань, що відображають рівень обізнаності та позиції представників обох професій щодо актуальних аспектів професійної діяльності психолога.

Такий метод опитування обраний з огляду на його практичність, доступність і здатність забезпечити великий обсяг даних від значної кількості респондентів у короткі терміни.

Так, структура опитування для психологів складається з чотирьох блоків:

- Демографічний блок: вік, рівень освіти, професійний статус;
- Блок «Обізнаність етичними стандартами»;
- Блок «Етичні виклики професійної діяльності»;
- Блок «Правове регулювання діяльності психолога».

Повний перелік питань для психологів (Додаток 1).

Перший блок питань у структурі анкети спрямований на збір базової демографічної інформації про респондентів, яка є необхідною для подальшого аналізу. Дозволяє дослідити вікові особливості в обізнаності про етично-правові аспекти. Визначає рівень професійної підготовки, зокрема серед студентів психології та практикуючих психологів. А також питання професійного статусу: чи є респондент практикуючим психологом, студентом чи клієнтом психологічних послуг. Це допомагає аналізувати різні групи за професійним досвідом та рівнем обізнаності. Питання на визначення сферу діяльності та спеціалізації уточнюють напрям роботи респондента, який є практикуючим психологом, наприклад, клінічна психологія, психотерапія, освітня психологія тощо. Отримана інформація забезпечує

основу для інтерпретації відповідей у наступних блоках анкети.

Другий блок питань у структурі анкети спрямований на дослідження рівня обізнаності респондентів щодо етичних аспектів діяльності психолога. Він дозволяє визначити, наскільки добре респонденти розуміють професійні стандарти, регулювання та обмеження, а також оцінити загальний рівень знань у цій сфері. Перевіряється, чи знайомі респонденти з основними принципами етичних кодексів, наприклад, конфіденційність, уникнення шкоди клієнту, повага до автономії клієнта. Оцінюється розуміння значення етичної поведінки психолога у професійній практиці. Оцінюється, наскільки респонденти розуміють розподіл відповідальності між психологом і клієнтом. Виявляється обізнаність про ситуації, в яких психолог має право або зобов'язаний відмовити у наданні послуг.

Метою блоку є оцінка рівня теоретичної підготовки респондентів у сфері етичного регулювання. Виявити прогалини у знаннях, що потребують додаткової уваги або навчання. Підготувати основу для аналізу практичної реалізації етичних стандартів, яка буде вивчатися у наступних блоках. Цей блок допомагає зрозуміти, наскільки респонденти готові дотримуватися професійних стандартів у своїй практиці та якою є їхня теоретична база.

Блок «Етичні виклики професійної діяльності» спрямований на дослідження та виявлення ключових проблем, з якими стикаються психологи у своїй роботі, а також їх ставлення до складних етичних ситуацій, що виникають у практиці. Він дозволяє отримати розуміння того, як фахівці оцінюють свою підготовку до вирішення таких ситуацій, якими ресурсами вони користуються та яким чином долають подібні виклики. Оцінюються найпоширеніші етичні проблеми, з якими стикаються психологи: конфіденційність, інформована згода, конфлікт інтересів, межі професійної компетенції. Виявлення ситуацій, коли етичні норми вступають у конфлікт із законодавством або інтересами клієнта, та практику вирішення таких викликів за допомогою консультації з колегами. Досліджується вплив на емоційний тиск та професійне вигорання.

Мета цього блоку зрозуміти наскільки добре українські психологи підготовлені до вирішення етичних проблем. Цей блок дозволяє визначити не тільки проблеми, але й шляхи їх подолання, включаючи необхідність створення додаткових ресурсів, підвищення кваліфікації психологів і вдосконалення нормативних актів для більш ефективного вирішення етичних викликів.

Четвертий блок питань, присвячений «Правовому регулюванню діяльності психологів», зосереджується на вивченні рівня обізнаності респондентів про правові основи їхньої професійної діяльності, а також аналізі розуміння ними ключових аспектів законодавства. Направлений на знання нормативної бази. Вивчається ставлення респондентів до існуючих правових норм і механізмів їх реалізації. Запитуються думки про ефективність та доцільність чинного законодавства, можливі прогалини або недоліки у регулюванні, необхідність окремого нормативно-правового акту для регулювання діяльності психологів. Питання спрямовані на визначення рівня знайомства психологів із законами України, які стосуються професійної діяльності, обізнаності про наявність чи відсутність кримінальної або адміністративної відповідальності за несанкціоноване надання послуг. Аналізується, ставлення до нових законопроектів №9434 та №9433, чи вважають вони доцільним введення кримінальної відповідальності або інших форм контролю за професійною діяльністю. Респондентів запитують про їхнє ставлення до можливості запозичення правових механізмів регулювання професійної діяльності психолога з інших країн. А також наскільки добре психологи розуміють, як етичні принципи узгоджуються з правовими нормами, а саме як вони реагують на випадки порушення конфіденційності у межах правового регулювання.

Метою блоку є виявлення рівня обізнаності психологів правовими нормами, які регулюють їхню діяльність та оцінити ставлення до ідей щодо покращення правового регулювання, зокрема за рахунок запозичення міжнародного досвіду. Так, цей блок питань сприяє глибшому розумінню

того, як правове регулювання впливає на практичну діяльність психологів та які аспекти потребують додаткової уваги для вдосконалення законодавчої бази.

Кожний блок містить можливість давати відкриті відповіді, адже це дозволяє розкрити суб'єктивні думки та пропозиції, що можуть стати основою для вдосконалення нормативно-правової бази та етичних стандартів.

Залучення юристів до опитування правового регулювання діяльності психологів є критично важливим з огляду на те, що їхня думка допомагає визначити оптимальний баланс між захистом прав клієнтів та обов'язками психологів, зокрема у спірних випадках. Професійні знання юристів допоможуть краще зрозуміти як працює законодавство. Така оцінка сприяє врахуванню правових аспектів у розробці етичних стандартів діяльності психологів. Це допоможе створити більш цілісну та ефективну систему правового регулювання професійної діяльності психолога в Україні.

Опитування для юристів складається з трьох блоків:

- Нормативно-правове забезпечення діяльності психологів;
- Ліцензування та сертифікація психологів;
- Відповідальність за порушення у сфері надання психологічної допомоги;

Повний перелік питань для юристів (Додаток 2).

Перший блок питань спрямований на аналіз існуючої нормативно-правової бази, яка регулює діяльність психологів, з позиції юристів. Його мета — отримати оцінку чинного законодавства, визначити його сильні та слабкі сторони, а також з'ясувати, яких саме правових механізмів не вистачає для ефективного регулювання сфери психологічної допомоги.

Так, юристів запитують, чи вважають вони нормативно-правове регулювання діяльності психологів в Україні достатнім, та які аспекти викликають найбільше питань. Блок спрямований на виявлення тих зон у законодавстві, які залишаються неурегульованими або недостатньо

деталізованими: вимоги до кваліфікації психологів, врегулювання конфіденційності, особливості роботи з вразливими групами населення.

Також учасників просять висловити думку щодо потреби ухвалення окремого закону, який би системно регулював усі аспекти діяльності психологів, наприклад, за аналогією з медичною чи педагогічною діяльністю, та які основні положення, на їхню думку, має містити такий закон

Таким чином, цей блок допомагає зрозуміти, чи стикаються юристи у своїй професійній діяльності з проблемами правового регулювання роботи психологів, і які типові конфлікти вони спостерігали.

Другий блок допомагає вивчити думку юристів щодо необхідності впровадження чітких правових механізмів контролю доступу до професійної діяльності психологів, визначити переваги та ризики таких процедур, а також оцінити можливість адаптації зарубіжного досвіду. Юристів запитують про їхнє бачення потреби в обов'язковому ліцензуванні для психологів наскільки реалістично і доцільно впровадження обов'язкового ліцензування для психологів в Україні. Визначити оптимальні юридичні механізми контролю за професійною діяльністю психологів. Блок спрямований на розробку рекомендацій для створення прозорої та ефективної системи регулювання.

Наступний блок питань має на меті дослідити аспекти відповідальності, які виникають у правовому регулюванні діяльності психологів. Юристів просять оцінити, як має бути організована система юридичної відповідальності за неналежне надання психологічних послуг, зокрема в аспектах цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності. Так, юристів запитують, які види відповідальності доречно застосовувати до психологів у випадках порушень професійної етики, стандартів роботи або заподіяння шкоди клієнту. Окремий акцент робиться на оцінці правових норм, які мають регулювати надання психологічних послуг особами без відповідної кваліфікації.

Отже, дослідження було організовано таким чином, щоб забезпечити глибоке розуміння проблем етичного та правового характеру в діяльності психологів, а також виявити потенційні виклики.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

Проведення опитування було зроблено у соціальних мережах серед професійного оточення дослідника, у відповідних професійних групах. Спочатку було проведено опитування психологів.

Дані про розподіл учасників наведений нижче схемі (Рис. 3.1). Серед практикуючих психологів, які приймали участь в опитуванні найбільша частина респондентів (40%) віком від 31 до 44 років.

Рис. 3.1. Результати опитування

Більшість респондентів-психологів мають рівень освіти бакалавр (60%) (Рис.3.2), проте основна частина (62%) має додаткове навчання відповідному до методу надання психологічної допомоги (Рис.3.3). Втішає відсутність серед респондентів «психологів», які не пройшли жодного навчання, проте 17% опитуваних мають лише навчання у вигляді курсів психологів. Отже, відсутність офіційної освіти не створює перешкод для здійснення професійної діяльності. Такий результат, на нашу думку, є невтішним.

Рис. 3.2. Результати опитування

Рис. 3.3. Результати опитування

Стосовно стажу роботи більша частина психологів (63%) має досвід надання психологічної допомоги від 5 років та більше (Рис.3.4). Отже, основна частина респондентів є досвідченими та мають розуміння роботи на високому рівні.

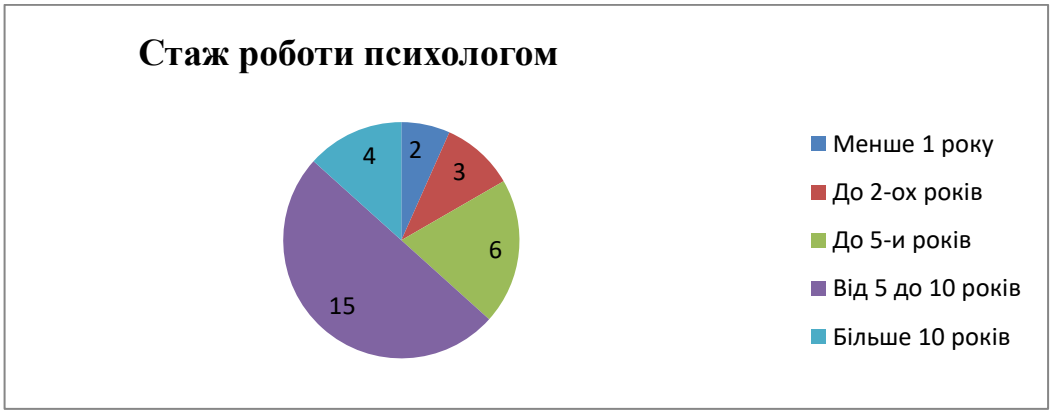

Рис. 3.4. Результати опитування

Усі 100% респондентів знайомі з Етичним кодексом Товариства психологів України 1990 року, а також деякі представники вказували Етичний кодекс НПА. Отже, документом, яким користуються психологи у

своїй діяльності залишається кодекс 1990 року, але відповідно до залученості до певної організації визначають її етичні засади.

Важливість дотримання етичних засад серед психологів визнається стовідсотковою. Так, основними принципами були визначені конфіденційність, повага до клієнта, необхідність згоди клієнта, визнання пріоритету життя та здоров'я людини.

Думки розділились у питаннях етичності реклами. Так, 8 опитуваних вважає, що є етичним гарантувати стовідсотковий результат, інші вважають це неприпустимим. Деякі відкриті відповіді наголошували на неможливості такого гарантування через спільну відповідальність за результат клієнта.

Поділ також відбувся у питані етичності реклами, а саме акцентуванні уваги на наявності дітей у дитячого психолога. Хоча більшість, 23 відповідь, вважають таке оголошення не етичним.

Головне питання, щодо закріплення етичних засад на законодавчому рівні дало результат у 53% в перевагу думки, що таке закріплення потрібне, але такий результат є майже рівним, що не дає змоги визначити точного рішення.

Більшість психологів (60%) зазначають, що етичні дилеми іноді виникають у їхній роботі (раз на пів року), вирішуючи такі питання 26 (93%) консультуючись з колегами та 24 (80%) звертаються за допомогою до Етичного кодексу. Власному досвіду віддають перевагу 17 респондентів.

Дві третини опитаних психологів (66%) іноді стикалися з порушеннями етичних стандартів серед колег, що свідчить про актуальність питання професійної етики. Половина респондентів (50%) намагаються вирішити проблему безпосередньо, спілкуючись з колегами. Близько третини (27%) звертаються до відповідальних органів, а решта (23%) обирають не втручатися.

Серед етичних дилем з якими найчастіше зустрічаються респонденти у своїй практиці було виділено: конфіденційність у випадках загрози життю або здоров'ю третіх осіб чи клієнта: 12 осіб (40%); утримання професійних

кордонів із клієнтами: 8 осіб (27%); розмежування особистих переконань та професійної ролі: 6 осіб (20%); робота з клієнтами, які паралельно консультуються у інших психологів: 9 осіб (30%).

Більшість (53%) психологів дотримуються думки, що професійні послуги не слід надавати рідним чи друзям через ризик порушення об'єктивності, інші акцентують увагу на важливості обставин.

Лише 7 респондентів (23%) вважають, що відносини між клієнтом та психологом поза «кабінетом» можливі через тривалий період після завершення терапії, інші вважають таку поведінку не етичною.

Для більшості психологів (60%) етичні дилеми впливають на професійне вигорання на середньому чи високому рівні Рис. 3.5.

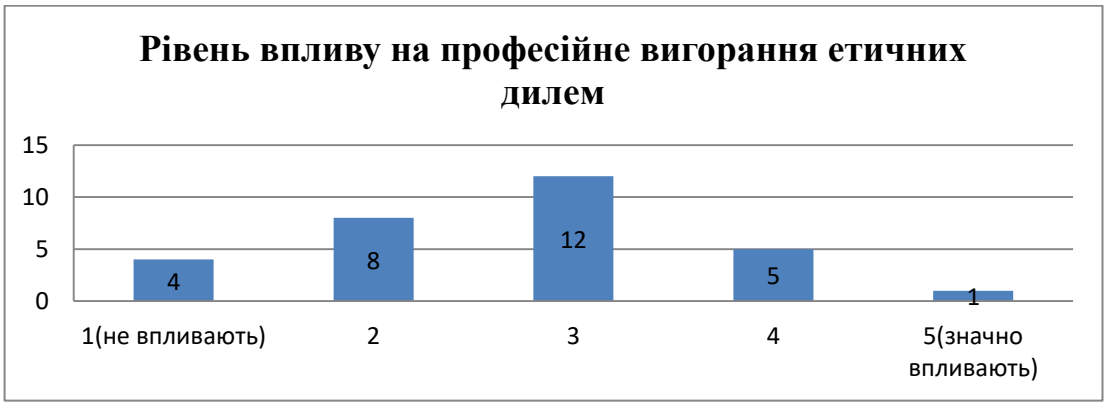

Рис.3.5. Результати опитування

За результатами опитування 80% респондентів мають поверхневе розуміння нормативно-правових актів, що регулюють діяльність психологів, інші 20% добре розбираються в цьому питані. Так, більшість (53%) іноді зіштовхується із труднощами у розумінні законодавчих вимог до професійної діяльності, а третина опитаних 33% важко самостійно орієнтуватись в професійному законодавстві. Для залишку немає проблем в розумінні законодавства. Такі результати говорять про недосконаліть нормативної бази.

Так, лише 4 респонденти вважають, що нормативна база діяльності психологів в Україні є достатньою, інші вбачають необхідність в оновлені законодавства. Це відображається на наступному питанні, яке стосується

правового захисту клієнтів. Так, лише 5 респондентів переконані, що клієнт має достатній рівень захисту на правовому рівні, а також 26 погоджуються з необхідністю створення окремого нормативно-правового акту.

Третина респондентів є достатньо інформованою стосовно законопроектів №9434 та №9433, що свідчить про низький рівень обізнаності професійними новинами.

Ліцензування діяльності підтримало 53%, та лише 13% вважають за потрібне обов'язкове проходження психологом терапії за методом яким він навчається. Введення адміністративної відповідальність за надання психологічної допомоги особою, яка не має на це права 86%, а за неправомірне проголошення себе психологом проголосувало 63%, але кримінальну відповідальність вважають доцільною лише 43%. Такі результати вказують на те, що питання ліцензування та покарання за неправомірне надання послуг хвилює психологів, але кримінальна відповідальність є для більшості занадто суворим покаранням.

Стосовно права надання психологічної допомоги психологами, які пройшли додаткове навчання конкретному методу або формі надання психологічної допомоги згідно зі стандартами міжнародних організацій, що підтверджується сертифікатом такої організації або наявністю спеціаліста у її реєстрі, запропоноване законопроектом №9433, то 56% впевнені у необхідності введення такого обмеження. Дехто акцентує увагу, що незрозумілим є питання надання першої психологічної допомоги та стосовно становища психологів у закладах освіти.

В результаті, створення окремого нормативно-правового акту, який би регулював здійснення професійної діяльності психолога підтримало 96% респондентів.

Отже, за відповідними результатами опитування психологів, можна зробити висновок, що існує значна потреба у вдосконаленні правового регулювання діяльності психологів в Україні. Професіонали визнають важливість оновлення нормативної бази, підвищення правової грамотності та

забезпечення прав клієнтів. Запровадження спеціального закону та підвищення інформованості щодо існуючих і нових законодавчих ініціатив може суттєво покращити професійну діяльність психологів.

За результатами проведеного дослідження нами було встановлено, що точка зору психологів та юристів стосовно правового забезпечення сходиться. Так, 100% опитуваних юристів вказали на недостатність, або на наявність прогалин в нормативно-правовій базі діяльності психологів в Україні.

Рис.3.6. Результати опитування

Юристи визначають найбільш проблемним питанням відповідальність за неправомірне надання психологічних послуг, механізм захисту прав клієнтів, вимоги до професійної освіти та кваліфікації психологів та питання конфіденційності (Рис.3.6). У свою чергу найбільш деталізованими аспектами законодавства виділяють роботу з вразливими групами населення (67%), а вимоги до кваліфікації психологів та взаємодію з представниками інших професій (лікарі, юристи тощо) виділяють по 28%.

Так, жоден з опитуваних не вважає достатньо захищеними клієнтів у контексті психологічної допомоги (Рис. 3.7).

Рис.3.7. Результати опитування

Такий самий результат на питання наявності санкцій за порушення етичних та правових норм психологами – 100% вказують, що такі санкції відсутні, або недостатні.

Створення окремого нормативно-правового акту для регулювання діяльності психологів підтримують 71% респондентів, коли решта вагається. Ніхто не зазначив про достатність існуючого регулювання. Це також обумовлюється стовідсотковою думкою опитуваних про те, що нормативно-правова база у сфері психології частково відповідає європейським стандартам.

Стосовно створення єдиного Етичного кодексу закріпленого на правовому рівні думки розділились де 57% проти такого закріплення, 42% проголосували за.

Думки розділились у питані впровадження обов'язкового ліцензування. Так, 42% вважають необхідним таке ліцензування, 28% лише для окремих категорій спеціалістів, решта вагається дати точну відповідь. З переваг впровадження ліцензування, юристи відмічають підвищення якості послуг (85%), захист прав клієнтів (57%), усунення некваліфікованих спеціалістів (71%) та зміцнення довіри до професії (28%). З ризиків найчастіше було зазначено адміністративні труднощі та підвищення витрат спеціалістів на отримання ліцензії.

Видом відповідальності за провадження діяльності без ліцензії визначають адміністративну 85%, решта обрала кримінальну відповідальність. Проте у випадках значної шкоди клієнтові 57% відповідей були за кримінальну відповідальність. Це також підтверджується схожими результатами питання необхідності кримінальної відповідальності за надання психологічних послуг без відповідної кваліфікації (Рис.3.8).

Рис. 3.8. Результати опитування

За видання себе психологом без відповідної кваліфікації 85% проголосувало за адміністративну відповідальність, 15% виділяють кримінальну.

Таким чином, результати опитування юристів демонструють потребу в системному підході до реформування правового регулювання діяльності психологів. Респонденти вбачають необхідність удосконалення нормативно-правової бази, запровадження механізмів ліцензування, та встановлення чітких процедур відповідальності за порушення стандартів роботи.

ВИСНОВКИ

Забезпечення та повага до прав людини є фундаментальним обов’язком кожного, закріпленим як у Конституції, так і міжнародно-правовими актами з прав людини. Але права неминуче супроводжуються обов’язками: якщо у когось виникає право, то в іншого виникає обов’язок забезпечити та/або не порушити це право. У контексті професійної діяльності психолога, ці обов’язки набувають особливого значення. Саме тому будь-яка професійна діяльність, зокрема й психолога, повинна ґрунтуватися на взаємозв'язку прав та обов’язків, регламентованому законами та етичними нормами, що забезпечують справедливе ставлення до кожного клієнта і підтримку його прав та інтересів. Отже, мораль і право діють у нерозривній синергії.

У досліджені було розкрито психологічні аспекти професійної діяльності психолога, що є важливим для всебічного аналізу нормативно-правового забезпечення професійної діяльності психолога, і виявлення аспектів, що потребують вдосконалення.

Аналіз міжнародного досвіду країн Європи та США дав змогу визначити, що відповідальність за порушення у сфері надання психологічної допомоги повинна мати юридичну силу. В Україні відповідальність психолога покладається на комітети при організаціях та особисту совість.

У дослідженні було проаналізовано психолого-правові аспекти професійної діяльності психолога та виконані завдання, а саме:

- було визначено особливості професійної діяльності психолога;
- проаналізовано нормативно-правову базу професійної діяльності психолога в Україні;
- досліджено міжнародні аспекти професійної діяльності психолога;

- проведено емпіричне дослідження психолого-правових аспектів професійної діяльності психолога в Україні.

За результатами проведеного дослідження нами було виявлено недоліки існуючої нормативно-правової бази. Було визначено, що наразі питання захищеності клієнта від порушення етичних засад та надання некваліфікованої психологічної допомоги не вирішено. Також відсутній контроль за наданням таких послуг особами без вищої спеціалізованої освіти.

У ході емпіричного дослідження вирішено поставлені завдання й підтверджено основні положення запропонованої гіпотези, а саме те, що психологи часто стикаються з етичними дилемами, але відчувають брак чітких законодавчих норм, які могли б допомогти в їхньому вирішенні.

Спираючись на результати емпіричного дослідження, ми прийшли до висновку, що існує необхідність розробки окремого закону, який комплексно регулюватиме діяльність психологів, з урахуванням етичних стандартів і правового забезпечення, запровадження адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення у сфері надання психологічних послуг, а також заборону провадження професійної діяльності без відповідної освіти. Такий висновок підтверджується результатом у більше 80% голосів опитуваних психологів про необхідність оновлення законодавчої бази професійної діяльності психологів.

У свою чергу, що юристи в основному акцентують на необхідності впровадження ліцензування, посилення відповідальності за порушення стандартів, а також захисту діяльності від некваліфікованих осіб.

Окремо зауважимо, що будь-які ідеї та ініціативи можуть бути створеними, проте без загальнодержавного закріплення та підтримки, яка буде спонукати кожного громадянина та нерезидента діяти в дозволенних межах, не можливо здійснити крок в сторону розвитку. Самовідповідальність кожного не забезпечить безпеки для держави та нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яблонська Т., Булатевич Н. Етичні виміри діяльності психолога в практиці психологічного консультування. *Psychological journal.* 2018. Т. 15, № 5. С. 237–251. URL: https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.15

2. Чуніхіна С. Л. Етичні засади діяльності політичного психолога. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. № 3. С. 125–130. URL: https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.24

3. Бондаренко Л. О. Психолого-правова деонтологія як етична основа діяльності практичного психолога у правоохоронній системі. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*. Серія: Психологія, 2023. С. 75-79. URL: https://psych.vernadskyjournals. in.ua/journal/2_2023/14.pdf

4. Lea W. Helping others, helping ourselves. https://www.apa.org. URL: https://www.apa.org/monitor/dec06/helping

5. Потапчук Є.М. Теоретичні аспекти професіографії діяльності психолога як суб'єкта праці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України.* Серія: Психологія. 2015. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_10

6. Кравчук О., Остащук І. Клятва Гіппократа – Професійна присяга. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2022. № 44, с. 60-70

7. Особливості стосунків «психотерапевт – клієнт» у сучасному соціокультурному середовищі: монографія / З.Г. Кісарчук, Я.М. Омельченко, Г.П. Лазос [та ін.] ; за ред. З.Г. Кісарчук. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. – 225 с. (18 стр)

8. Чаплак Я. Проблема емпатія в психології та її важливість у професійному становленні психолога. *Psychological journal*. 2018. Т. 15, № 5. С. 24–39. URL: https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.2

9. Головська І. Г., Захарова І. А. Психологічні особливості прояву психолога як суб'єкта психологічного впливу. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Психологічні науки*. 2022. № 1(1). С. 59–64. URL: https://doi.org/10.31558/2786-8745.2022.1(1).8

10. Kornieieva A. Empathy in carl rogers theory. Sworld-Us Conference proceedings. 2018. Usc14-01. P. 80–84. URL: https://doi.org/10.30888/2709-2267.2022-14-01-001

11. Штих І.І. Здатність до емпатії як компонент професійних здібностей психолога. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Педагогіка та психологія. 2015. № 2 (2). С. 177-180.

12. Лисенко Л. Н. Емпатія як компонент професійної компетентності у майбутніх психологів. Education and science of todey: intersector issues and development of sciences : Collection of scientific papers "ΛΌГОΣ" with Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference, Cambridge, 19 March 2021. Cambridge ; Vinnytsia : P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2021. Vol. 3 P. 147–150.

13. Schaufeli W. B., Bakker A. B., Van Rhenen W. How changes in job demands and resources predict burnout, work engagement, and sickness absenteeism. *Journal of Organizational Behavior*. 2009. Vol. 30, no. 7. P. 893–917. URL: https://doi.org/10.1002/job.595

14. Ульянова Т. Індивідуально-психологічні особливості стресостійкості психологів. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти.* Серія: Педагогіка. Психологія. 2023. № 3. С. 85–91. URL: https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-3.13

15. Стрес. Формування стресостійкості особистості: корекційно-розвиткова програма / укладач О. І. Михайлова. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2022. 55 с.

16. Овчиннікова О., Підбуцька Н. Особливості розвитку стресостійкості майбутніх психологів методами гештальт-терапії. *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2023. № 4. С. 54-64.

17. Брожек О.А. Проблеми емоційного вигорання психолога-консультанта в сучасних кризових умовах. *Збірник наукових праць учасників круглого столу «Актуальні проблеми психології в умовах кризових ситуацій»*. 2022. С.8-10.

18. Maslach, C. & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, P. 99-113. URL: https://www.researchgate.net/publication/227634716_The_Measurement_of_Experienced_Burnout

19. Freudenberger H. J. Staff Burn-Out. *Journal of Social Issues*. 1974. Vol. 30, no. 1. P. 159–165. URL: https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x

20. Паркулаб О.Г., Шпет Я.В. Професійне вигорання психолога та шляхи його профілактики. *Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі : міжнар. наук.-практ. конф.* (2-3 квітня 2021 р., м. Київ). Київ, 2021. С. 149-152.

21. Булах В.П. Синдром професійного вигорання як складний психолофізіологічний феномен. *Медсестринство.* 2016. № 4. URL: https://doi.org/10.11603/2411-1597.2015.4.6103

22. Tired, Worried and Burned Out, but Still Resilient: A Cross-Sectional Study of Mental Health Workers in the UK during the COVID-19 Pandemic / S. Pappa et al. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. Vol. 18, no. 9. P. 4457. URL: https://doi.org/10.3390/ijerph18094457

23. Климчук В. О. Ціннісні засади побудови системи психологічної етики. *Наукові записки Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України* : [в 4-х т.] / За ред. С. Д. Максименка. Київ : Главник, 2005. Вип. 26. Том 2. С. 278–281.

24. Психологічна деонтологія: етичні кодекси: Хрестоматія/ Укл. В.О. Климчук. Київ: МАУП, 2005. 88 с.

25. Universal Declaration of Ethical Principles for Psychologists - International Union of Psychological Science. *International Union of Psychological Science*. URL: https://www.iupsys.net/about/declarations/universal-declaration-of-ethical-principles-for-psychologists/#pream-ble

26. Етичні стандарти практики когнітивно-поведінкової терапії. *Український інститут когнітивно-поведінкової терапії.* URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/etychni-standarty-UAKPT-4.0.pdf

27. Етичний кодекс психолога: Національна Психологічна Асоціація України: URL: https://www.npa-ua.org/_files/ugd/86d9b8_91576161f5464bc2a8b1fa49dc327fd4.pdf

28. Lindsay G., Øvreeide H., Koene C. Ethics for European Psychologists. 2nd ed. 2024. 254 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/383605931_Ethics_for_European_Psychologists

29. Meta-Code of Ethics EFPA. URL: https://www.efpa.eu/sites/default/files/2023-04/meta-code-of-ethics.pdf

30. Seligman, Martin E.P. Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment.. New York: Simon and Schuster, 275. 2002.

31. Ethical principles of psychologists and code of conduct. *American Psychological Association*. URL: https://www.apa.org/ethics/code

32. Flanagan W. What Are 5 Crucial Ethical Considerations in Psychology for 2024. *Infonetica.* URL: https://www.infonetica.net/articles/ethical-considerations-psychology

33. Why your therapist should be in therapy. *Therapy for therapists. Jodie Gale*. URL: https://www.jodiegale.com/why-your-therapist-should-be-in-therapy-featuring-bleachers-i-wanna-get-better-video/

34. Етичний кодекс Української спілки психотерапевтів. 2012. URL: https://usp.community/documentation/40-etychnyy-kodeks

35. Васянович Г. П. Основи психології : навчальний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 114 с.

36. Pope K.S., Sonne J. L., Yolroud J. C. Confronting an Impass. Adapted from Sexuel Feelings in Psychotherapy: Explorations for therapists and Therapists-in-Training. APA. 1993. URL: https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/10124-000

37. Кодекс професійної етики психолога - Клуб психологів України. Клуб психологів України. URL: https://psy4you.org/i-oth-code.html

38. Frequently Asked Questions About Psychology in the U.S. for Those from Abroad. URL: https://www.apa.org.

39. Gruman J. How Power Changes You. *Psychology Today*. URL: https://www.psychologytoday.com/us/blog/dont-forget-the-basil/202108/how-power-changes-you

40. Kirsten W. Power play. URL: https://www.apa.org.

41. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text_

42. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

43. Москалець В. П., Ковальська І. Е. Психологічна допомога особистості у суспільстві сьогодення: спроба актуалізації. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України.* 2014. № 4.

44. Що таке психологічна допомога? Види психологічної допомоги. *Психологічна підтримка тут і зараз*. *MARTA.* URL: https://marta.mva.gov.ua/articles/shcho-take-psikhologichna-dopomoga-vidi-psikhologichnoyi-dopomogi

45. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 р. № 1338 : станом на 26 жовт. 2024 р.

46. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-р#Text

47. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX : станом на 11 лют. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

48. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 № 1489-III : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text

49. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу : Наказ МОЗ України від 15.04.2008 № 199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text

50. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги : Наказ Міністерства юстиції України від 07.02.2023 № 493/5/67/32 : станом на 22 трав. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text

51. Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус) : Наказ Міністерства юстиції України від 26.07.2024 № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text

52. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ МОН України від 22.05.2018 № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text

53. Правове регулювання професійної діяльності психолога : навч.-метод. посіб. / Л. В. Перевалова, І. В. Лисенко, Г. М. Гаряєва. Харків: ФОП Панов А. М., 2023. 92 с.

54. Перелік психосоціальних послуг з надання психосоціальної допомоги : Наказ МОЗ України від 13.12.2023 № 2118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-24#Text

55. Підсумки першого місяця реалізації пілотного проєкту. *Безоплатна правнича допомога.* URL: https://legalaid.gov.ua/statti/174-zapyty-pro-zaluchennya-psyhologiv-do-kryminalnyh-provadzhen-za-uchastyu-ditej-pidsumky-pershogo-misyaczya-realizacziyi-pilotnogo-proyektu/

56. Вирок суду Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118181741

57. Пояснік О. С. Цивільно-правове регулювання надання психологічних та психотерапевтичних послуг : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.

58. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 3 верес. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

59. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text

60. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

61. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо системи охорони психічного здоров’я та послуг у сфері психічного здоров’я: Проект Закону від 28.06.2023. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42173

62. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження адміністративної та кримінальної відповідальності за надання психологічної допомоги особами, які не мають такого права та поширення недостовірної інформації про наявність у особи медичної освіти або лікарської спеціальності, права надавати психологічну допомогу: Проект Закону від 28.06.2023. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42174

63. Article 44 - Loi n° 85-772 du 25 juillet 1985 portant diverses dispositions d'ordre social. *Légifrance*. Légifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/article_lc/LEGIARTI000033678864

64. Psychologue : une profession réglementée en France. enseignementsup-recherche.gouv.fr. URL: https://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/fr/psychologue-une-profession-reglementee-en-france-46456

65. Code pénal. De l'usurpation de titres (Article 433-17) - Légifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006165374/#LEGISCTA000006165374

66. UWG - Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb. Gesetze im Internet. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/uwg_2004/BJNR141400004.html#:~:text=(1)%20Unlautere%20geschäftliche%20Handlungen%20sind,des%20Verbrauchers%20wesentlich%20zu%20beeinflussen

67. Kurzinformation. Rechtliche Regelungen über den Beruf und die Arbeitsweise von. *Psychotherapeuten und Psychologen*. Deutscher Bundestag - Startseite. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1021958/43c7405957617c6628a189e1abac4255/WD-8-055-24-pdf.pdf

68. Strafgesetzbuch : vom 15.05.1871 : letzte Aktualisierung: 30. Juli 2024. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html

69. Tomešová J. Potřeba regulace profesí psychologa a psychoterapeuta. *Právní prostor.* 10.04.2024 URL: https://www.pravniprostor.cz/clanky/spravni-pravo/potreba-regulace-profesi-psychologa-psychoterapeuta

70. Regulamin. Parlamentarny Zespół ds. ustawowego uregulowania zawodu psychologa i psychoterapeuty. *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej*. URL: https://orka.sejm.gov.pl/opinie10.nsf/nazwa/zesp_reg1000/$file/zesp_reg1000.pdf

71. Аналіз законодавства й політики у сфері психічного здоров'я в Україні. URL: https://law.mh4u.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/mh4u-mh-law-analysis-report-2021.pdf

72. Understanding the regulation of psychologists. *The Health and Care Professions Council (HCPC)*. URL: https://www.hcpc-uk.org/news-and-events/blog/2023/understanding-the-regulation-of-psychologists/

73. Codes of conduct. *British Psychological Society*. URL: https://explore.bps.org.uk/content/report-guideline/bpsrep.2023.inf248c/chapter/bpsrep.2023.inf248c.5

74. Frequently Asked Questions About Psychology in the U.S. for Those from Abroad. *American Psychological Association* URL: https://www.apa.org/support/us#:~:text=In%20the%20United%20States,%20regulations,by%20state%20boards%20of%20psychology

75. Melissa D. What you need to know to get licensed. *American Psychological Association*. URL: https://www.apa.org/gradpsych/2004/01/get-licensed

76. Uche N., Catalano V., Temple J. How To Become A Psychologist: A Complete Guide. *Forbes Advisor*. URL: https://www.forbes.com/advisor/education/psychology-and-counseling/how-to-become-a-psychologist/

77. Tarasoff v. Regents of Univ. of Cal. *Justia Law*. URL: https://law.justia.com/cases/california/supreme-court/3d/17/425.html

78. Patrick E. C. Judicial Notebook--Tarasoff reconsidered. URL: https://www.apa.org/monitor/julaug05/jn#:~:text=In%201985,%20the%20California%20legislature,injury%20upon%20a%20reasonably%20identifiable

ДОДАТКИ

Додаток 1

Опитування для психологів «Етично-правове забезпечення діяльності психолога»

Блок 1:Демографічний блок:

1. Вкажіть ваш вік:
    - Від 18 до 24 років;
    - Від 25 до 30 років;
    - Від 31 до 44 років;
    - Старші 45 років.
2. Який рівень освіти за спеціальністю «Психологія» ви маєте?
    - Бакалавр;
    - Магістр;
    - Професійні курси;
    - Немає.
3. Чи проходили ви додаткове навчання за окремими методами психотерапії?
    - Так;
    - Ні.
4. Який стаж роботи в надані психологічної допомоги ви маєте?
    - Менше 1 року;
    - До 2-ох років;
    - До 5 років;
    - Від 5 до 10 років;
    - Більше 10 років.

Блок 2: Обізнаність етичними стандартами.

5. Які з перелічених етичних кодексів вам знайомі?

- Етичний кодекс Товариства психологів України 1990 року;
- Етичний кодекс Національної психологічної асоціації;
- Кодекс професійної етики психолога клубу психологів України;
- Не знайомий жодний;
- Інший (ваш варіант).

6. Наскільки ви вважаєте важливим дотримання етичних стандартів у вашій роботі?
   - Важливо;
   - Не важливо;
   - Інший варіант.
7. На вашу думку, які є основні етичні засади діяльності психолога?
   - Своя відповідь.
8. Чи в праві ви відмовити у наданні послуг особі яка приходить з нереалістичним запитом, наприклад, "бажаю ніколи не помилятись», або «хочу не відчувати емоцій»?
   - Так;
   - Ні;
   - Свій варіант.
9. Чи гарантуєте ви своїм клієнтам стовідсотковий позитивний результат терапії?
   - Так;
   - Ні;
   - Свій варіант.
10. Як ви вважаєте, чи етично вказувати психологом у своїй рекламі те, що він працює в єдиному науково-доведеному підході?

    Так;

    Ні;

    Свій варіант.

11. Як ви вважаєте, чи етично у своїй реклами дитячому психологу робити акцент про наявність в нього дітей?

    Так;

    Ні;

    Свій варіант.

12. На вашу думку, чи потрібно закріплення етичних засад психолога на правовому рівні?

- Так;
- Ні;
- Свій варіант.

Блок 3. Етичні виклики професійної діяльності психолога.

13. Як часто ви стикаєтеся з етичними дилемами у своїй роботі?

- Кожен місяць;
- Кожні 2-3 місяця, або частіше;
- Раз на пів року;
- Не більше 1 разу на рік;
- Ніколи.

14. Як ви зазвичай вирішуєте етичні дилеми, які виникають під час роботи з клієнтами? (можна обрати декілька варіантів)

- Консультуюсь з колегами;
- Обираю рішення на основі етичного кодексу;
- Користуюсь власним досвідом;
- Інше (уточнити).

15. Чи зустрічали ви випадки порушення етичних стандартів серед колег?

- Часто;
- Іноді;
- Ніколи.

16. З якими етичними дилемами ви стикаєтесь найбільше у своїй практиці?
    - Свій варіант.
17. В яких випадках ви маєте право порушити право на конфіденційність клієнта?
    - Свій варіант
18. На вашу думку, чи може психолог надавати професійні послуги своїм рідним чи друзям?
    - Свій варіант
19. На вашу думку, чи етично психологу мати відносини поза сферою надання професійних послуг з колишнім клієнтом?
    - Так;
    - Ні;
    - Своя відповідь.
20. За шкалою від одного до п'яти оберіть наскільки сильно етичні дилеми впливають на професійне вигорання. 1 – не впливає, 5 – значно впливає.

Блок 4. Правове забезпечення та регулювання діяльності психолога.

21. Чи знайомі ви з нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність психолога в Україні?
    - Так, добре знайомий;
    - Знаю, але маю поверхневе розуміння;
    - Не знайомий.
22. Чи виникали у вас складнощі з розумінням законодавчих вимог до професійної діяльності психолога?
    - Так, часто;
    - Іноді;
    - Ніколи.

23. Як би ви оцінили рівень правового забезпечення діяльності психолога в Україні?
    - Повний і достатній;
    - Задовільний, але потребує вдосконалення;
    - Недостатній.
24. Як ви оцінюєте правовий захист прав клієнтів у психологічній практиці в Україні?
    - Добре захищені;
    - В достатньому обсязі;
    - Потребують покращення;
    - Не захищені.
25. На вашу думку, чи необхідне оновлення нормативно-правової бази професійної діяльності психологів?
    - Так, необхідно;
    - Ні, не потрібно;
    - Важко сказати.
26. Чи відомо вам про законопроекти №9433 та №9434, які стосуються змін законодавства у сфері регулювання професійної діяльності психолога?
    - Так;
    - Ні.
27. Чи згодні ви з наступною нормою із законопроекту №9433, яка регулює вимоги до послуг з надання психологічної допомоги? *"Психотерапію, психологічну консультацію, а також інші види психологічної допомоги мають право надавати: психологи, які пройшли додаткове навчання конкретному методу або формі надання психологічної допомоги згідно зі стандартами міжнародних організацій, що підтверджується сертифікатом такої організації або наявністю спеціаліста у її реєстрі».*

- Так, повністю згоден;
- Частково згоден;
- Не згоден;
- Важко сказати.

28. На вашу думку, чи потрібно в Україні створення окремого нормативно-правового акту, який би регулював професійну діяльність психолога?
    - Потрібно;
    - Не потрібно;
    - Важко сказати.
29. На вашу думку, чи необхідно встановити обов’язок проходити терапію за методом яким навчається психолог з метою більшого розуміння ним стану клієнта?
    - Так;
    - Ні;
    - Свій варіант.

Додаток 2

Опитування для юристів «Нормативно-правове забезпечення діяльності психолога»

1. Як ви оцінюєте повноту нормативно-правової бази, яка регулює діяльність психологів в Україні?
   - Повна та достатня.
   - Частково достатня, але є значні прогалини.
   - Недостатня.

2. Які з перелічених аспектів вважаєте найбільш проблемними або недостатньо врегульованими в чинному законодавстві?
   - Вимоги до професійної освіти та кваліфікації психологів;
   - Особливості роботи з вразливими групами населення;
   - Механізми захисту прав клієнтів;
   - Врегулювання питань конфіденційності та розкриття інформації;
   - Свій варіант.

3. Як би ви оцінили рівень захисту прав клієнтів у контексті отримання психологічної допомоги?
   - Високий.
   - Середній, потребує вдосконалення.
   - Низький.

4. Чи достатньо в чинному законодавстві передбачені санкції за порушення етичних та правових норм психологами?
   - Так, достатньо;
   - Частково достатньо;

- Ні, відсутні або недостатні.

5. Які аспекти законодавства, на вашу думку, є найбільш деталізованими та ефективними у регулюванні діяльності психологів?
   - Вимоги до кваліфікації психологів.
   - Регулювання конфіденційності.
   - Взаємодія з іншими професіоналами (лікарями, юристами тощо).
   - Робота з вразливими групами населення.
   - Свій варіант.

6. Чи потрібно, на вашу думку, створити окремий нормативно-правовий акт, який би комплексно регулював діяльність психологів?
   - Так, необхідно.
   - Ні, достатньо існуючого законодавства.
   - Важко сказати.

7. На вашу думку, чи відповідає чинна нормативно-правова база у сфері психології європейським стандартам?
   - Повністю відповідає.
   - Частково відповідає, але потребує вдосконалення.
   - Не відповідає.

8. На вашу думку, чи необхідно в Україні закріплення єдиного етичного кодексу психологів на правовому рівні?
   - Так;
   - Ні;

9. На вашу думку, чи є необхідним впровадження обов’язкового ліцензування для психологів в Україні?
   - Так, необхідно;
   - Частково необхідно для окремих спеціалізацій;
   - Ні, не потрібно;
   - Важко сказати.

10. Які переваги, на вашу думку, забезпечить впровадження обов’язкового ліцензування для психологів?
    - Відкрита відповідь.

11. Які ризики можуть виникнути у зв’язку з обов’язковим ліцензуванням?
    - Відкрита відповідь.

12. На вашу думку, якими мають бути санкції за надання психологічних послуг без ліцензії?
    - Адміністративний штраф.
    - Тимчасова заборона на професійну діяльність.
    - Кримінальна відповідальність.

13. Який вид юридичної відповідальності, на вашу думку, є найбільш доцільним у випадку порушення психологом стандартів роботи?
    - Цивільна відповідальність (відшкодування збитків клієнту).
    - Адміністративна відповідальність (штрафи, позбавлення права на діяльність).
    - Кримінальна відповідальність (у випадку значної шкоди).
    - Важко сказати.

14. Як ви оцінюєте необхідність кримінальної відповідальності за надання психологічних послуг без відповідної кваліфікації?
    - Необхідна в усіх випадках.
    - Необхідна лише у випадках значної шкоди клієнту.
    - Недоцільна.
    - Важко сказати.

15. Як, на вашу думку, має регулюватися діяльність осіб, які видають себе за психологів без відповідної кваліфікації?
    - Кримінальна відповідальність.
    - Адміністративна відповідальність.
    - Цивільна відповідальність за заподіяну шкоду клієнтам.

16. На вашу думку, чи є в Україні законодавчі прогалини у питанні відповідальності за неналежне надання психологічних послуг?
    - Так, багато;
    - Є певні недоліки;
    - Ні, нормативна база достатня;
    - Важко сказати.